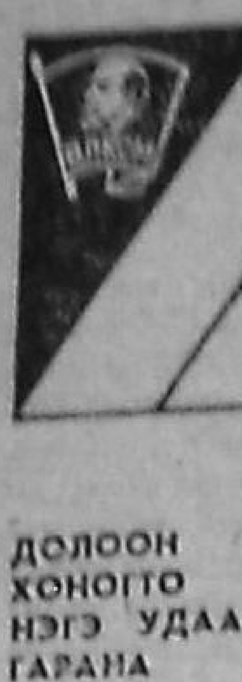

Буряадай Залуушуул

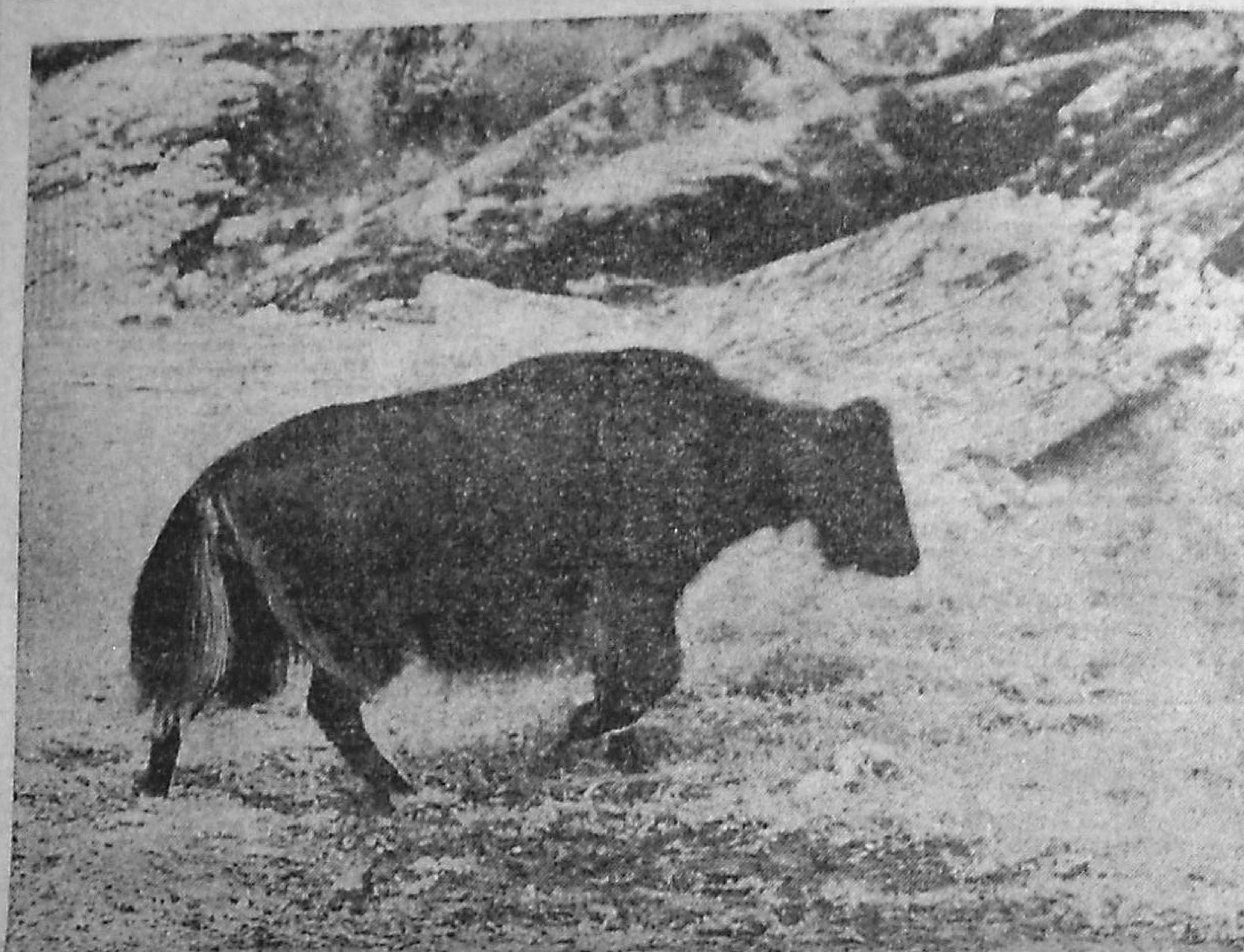
ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-hЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, июлиин 14, 1990 он
№ 28 (7129)

Сэн 10 мүнгэн

СҮЛӨӨ ГАЗАР РУУ...

Үнэхөөрөө Ахын райондо бидэнэрэй хараа үзөөгүй юумэн олон. Эндэhээ бэшэ үшөө хаака хайнагуудые харахабши.

Эндэхи районой эгээн дүршэлтэй малшадай нэгэн Мэлс Ошорович Арзухаевhаа арендаторто ямар малай гүүртэ барихада бариишатайб гэжэ hурабабди.

— Хайнаг, хони, эндэхи нютагай үүлтэрэй мал,—гэжэ тэрэ харюусаба.

Нүхэрынь — Ольга Дашеевна болон үхибүүдынь гэр бүлын ээлитэй арсалдабагүй. Тэдэнэй гэр бүлын арендиин бригада бэшэ бусад малhаа гадна, 125 хайнаг харууhалдаг. Гэхэтэй хамта, хайнагуудаа эндэ үндэhөөрнь үгы болгожорхин алдаhан юм. Колхозой правлениhээшье бэшэ, харин городhоо хэды шэнээн толгой мал барихаб гэжэ тиимэ үедэ заабари буудаг hэн aаб даа. Тиигээд хайнагhаа ямаршье аша үрэ гаранагүй гэжэ городто тоолобо ха юм. hү багые үгэдэг, мяханшье ехэ абтадаггүй. Теэд колхозой түрүүлэгшэнэр хайнагуудаа үгы болгожорхингүй, заримыень үлөөhэн байгаа. Ехэ продукци үгэдэгшьегүй hаа, тэрэнь тон хямда юм гэжэ тэдэ ойлгуулхашье баатай болоhон байна. Юрэдөө хайнагууд ингэжэл үлөөгдэhэн байгаа. Теэд мүнөө дээрээ городой зон хайнагай hү болон мяха харадаггүй. Энэ продукци бэшэ бусад продукцинуудай хамта тушаагдаад лэ дүүрэдэг. Колхоздо баhа тэдэнэй худалдалга эмхидхэхэньшье тухашаралтай. Гэхэтэй хамта, хайнагай hүн 5—6 процентын тоhолиггой юм, Теэдшье хадын шэмэтэй ногоондо тэдэ бэлшэнэ гээшэ

Ахын байгаали ондоошье гоё даа. Хангил орьел хабсагайнууд, үндэр орьелhоо бууhан хүүюур, аршаануудынь хэнэйшье дура татамаар юм. Аршаанта уhанай шанар хэншье hайнаар шэнжэлээгүй. Теэд тэдээнэй эмшэлхы шэнжэ шанар тухай олон тоото үльгэр домогууд бии. Эдэ бүгэдэ ойроо хүртөөгүй шахуу. Тиишэ ошохо харгын үгы дээрэhээ хүн зон ябанагүй. Харин «Ока» гэhэн кооперативай барижа байhан харгын тэрэ хүрэтэр ошоходонь, саашаа эдэ бүгэдэ тэрэ зандаа үлэхэгүй гэжэ мэдээжэ. Харгын баригдажа дүүрэхые ахынхид ехэл хүлеэдэг. Теэд баhа хүршэ Түнхэнэй аймагта машинаар олон зоной буужа байхыень харахадаа, тэдэ баhал hанаагаа зобоно.

Нэн түрүүн залуушуул юундэ нютагаа орхижо ябашадаггүй hэм! Энэ асуудалда харюу үгэжэрхиhэн хүн үгы. Харин «Коммунизм» колхозой Павел Балданов Соелма гэжэ хани нүхэртэеэ хамта эндэхи клубые гэр бүлын подряд шэнгеэр өөhэдтөө даажа абаад, директорынь болоhон байна. Сүлөөтэй сагые hонирхолтойгоор эмхидхээ hаамнай, эндэхид хото город руу зөөхэгүй гэжэ байгаад тэрэ холуур саагуур абаашабагүй. Харин клубай үүдэндэ ходол суурга үлгөөтэй байха ёhогүй гэжэ тоб гэмээр хэлээ hэн. Эндэ эгээлэй юрын хүнүүдтэй инмээр лэ, тон зохидоор хөөрэлдөөд хахасахаш.

Тиимэhээ нэгэшье дахин Аха нютаг ошожо ерэhэн хүн дахяад тиишээ ошоhойб гэжэ hанадаг байгаа ёhотой. Хүн зоноор олон хүлгөөтэй газарhаа ходоржо, хэзээ нэгэтэ оройдоо сүлөө, гоё hайхан байгаалитай газарта ошоhойб гэжэ hанагдадаг шуу.

А. ГРИГОРЬЕВ,

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

ХОЕР ТҮРҮҮЛЭГШЭНЭР

— Хэн мүнөө түрүүлэгшэб гэжэ мэдэнэ гүт?

— Үүдэн дээрэнь соносхол уншаагүй хүн гүт? Аржытар бэшэгдэнхэй байна ха юм.

— Теэд ондоо хүн һунгагдаагүй юм гү?

— Танда һайшаагдаагүй гү?

— Соведүүдтэ һунгагдагшад дэмжэгдэхэ ёһотой.

— Мандашни нимэ юумэн үгы. Ажалшадай эрхэнүүдые хэр хамгаалжа шадаха хаб?

Нэгэ эхэнэр шэнэ түрүүлэгшын үүдэндэ зогсожо, ороһон гараһан хүнүүдые ехэл анхаралтайгаар хараха юм. Наһажаал эхэнэр түрүүлэгшэдэ орохо гэжэ ядашанхай үүдэнэй дэргэдэ зогсоно. Эгээл энэ үедэ үүдэн сэлигдэжэ, шэнэ засаг зүбшэжэ байна гэжэ дуулабабди.

Би яһала урагшатай байшооб. Түрүүшын үглөөгүүр Аршаанай хүдөөгэй Соведтэ шэнэ түрүүлэгшэнэр хүдэлжэ эхилбэ. Депутадуудай Соведэй түрүүлэгшэ Сергей Андреевич Белов болон гүйсэдкомой түрүүлэгшэ Вера Жамсарановна Манзарханова һунгалтын дүнгүүдээр Совет хүтэлбэрилхэ болобо. Тэдэнэр хоюулан энээнһээ урагша депутадууд боложо үзөөгүй. Гадна хүтэлбэрилхы ажалда дүршэлгүй шахуу. Сергей Андреевич һуудал байдал хангалгын байшанда фотографоор, Вера Жамсарановна һүүлэй жэлнүүдтэ «Аршаан» курортын ахалагша врачай дэргэдэ секретаряар ажаллаһан байна. Эдэ хоерой түлөөлэгшэнэрээр һунгагдахада, поселогой хүн зон балай ехээр гайхаагүй. Сэхыень хэлэхэ болоо һаа, эндэ засаг захиргаан гартаа бариха, захирха, зонхилхо ажалтай эндэ үнинэй хүдэлжэ байһан зарим хүнүүд хүн зоной ажабайдал һэргээхэ, саашадань һайжаруулха гэһэн гол зорилгонуудаа огтолон мартажархинхай. Курортнуудай управлени, тэрэнэй ахалагша врач өөһэдыгөө заха хизаар гээшые мэдэхэгүй ноедбди гэжэ ойлгожорхинхой. Курорт болон поселогто нилээд хүшэр байдал тохеолдонхой. Поселогой хүнүүд курортнуудта гол түлэб ажал хэдэг гээшэ.

Гэхэ зуура, поселогто пенсионернүүдһээ гадна, залуу хүнүүд үсөөн болошонхой. Курортнуута залуу кадрнууд шухала хэрэгтэй боложол байдаг.

Юрэдөө эндэхи зон алтан дээрэ таршална гэжэ һанахаар байдаг. Бодоод үзэгтылши: тойроод хэды һайхан байгаалиин булангууд бииб! Аршаанай эдишэдитэ уһан тушаа хэлэһэнэйшье үлүү ааб даа. Мүнөө аршаан булагай уһа уугты гэжэ врачай хэлээшье һаа, городто худалдажа абахын аргагүй болошонхой.

Поселогой ноед һайд харгы заһаха, шэнэ тротуарнуудые гаргаха мүнгэ зөөри хаанаһаа олохо гээшэбибди гэжэ хэдэн жэлэй туршада толгойгоо зобоонод. Гол харгы асфальтаар хушаа һаа, поселогойхидшье, курортнуудта амаржа байһа хүнүүдшье дуратай байха һэн.

Ингэжэ шэнэ түрүүлэгшэнэртэ хэхэ ажал нилээд ехэ. Депутадуудай Соведэй түрүүлэгшэ ниитын тушаал мүн. Тиимэһээ гол ажелайнгаа хажуугаар энэ уялга дүүргэхэ гээшэ Сергей Андреевич Беловто бэлэн байхагүй. Эдэ нүхэдэй һанамжануудые шагнаад үзэебди.

В. Ж. МАНЗАРХАЕВА:

— Дээгүүр тушаал ээлхэ гэжэ хэзээдэшье оролдоогүй хүм. Тиигээдшье һүүлэй үедэ олонхи хүнүүд ноен болохогүй гэжэ бүхы шадалаараа оролдодог болошонхой. Юундэ энэ тушаал ээлхэ зүбшөөлөө үгөөбиб гэхэдэ, поселогнай харахаар байтар һандаржа, хуушан түхэлөө алдажа байна. Хайшаашье хара — дутуу дунданууд, шиидхэгдэхэ асуудалнууд олон... Ёһотойл эээн дуталдана гэжэ һанахаар болонхой.

Курортдо амархаяа түхэреэн жэлдэ хаа хаанаһаа хүн зон таһалгаряагүй субажал байдаг. Тэдэнэр манай поселогые харахадаа, яаһан зүдэрүүгээр ажаһуудаг хүнүүд гээшэб гэжэ һанадаг ёһотой. Гэхэ зуура, поселогыемнай тойроод үзэсхэлэнтэ һайхан байгаали, аршаан булагууд оршонхой. Олонхи ушарта байгаалида эээн ёһоор, хайра гамтайгаар хандажа шэдадаггүйбди.

Би энэ нютагта түрэһэнби. Эсэгэмни 53 жэлэй туршада эндэхи санаторидо ортопедээр хүдэлжэ гараа. Бэрхэ мэргэжэлтэ һэн гэжэ тэрээн тухай нютагай хүнүүд хөөрэлдэһөөр зандаа. Гүйсэдкомой түрүүлэгшэ болоожо, бусад депутадуудтай хамта поселогоо болбосон түхэлтэй болгохые оролдохоб. Ордонгуудые барихабди гэжэ хүн зониие найдуулнагүйб. Гэбэшье хүн зоной һуудал байдал һайжаруулха талаар хүсэ шадалаа гамнахагүйб. Хэрбээ уялгаяа дүүргэжэ шадаагүй һаа, өөрынгөө дураар энэ һуури сүлөөлхэб.

Хэды ехэ харюусалга бэе дээрээ даажа абаһан тухайгаа би мэдэрнэб. Басагамни томо болонхой, ерэхэ жэлдэ городто һургуулида орохо һанаатай. Үбгэнтэеэ гэртээ хоюулан үлэхэбди. Газаагаа тиимэ ехэ ажахы баридаггүй байһан тула ехэнхи сагаа ниитын ажалда зорюулхаб.

С. А. БЕЛОВ

— Би Улаан-Үдынхиби. Эндэ комсомолой путевкоор хүдэлхөөэ ерэһэн байнаб. Тэрэ гэһэнһээ хойшо олон жэлнүүд үнгэрөө. Мүнөө манай бүлэ 10 хүн болотороо урганхай. Эндэһээ ондоо тээшээ зөөхэ хүсэлгүйбди. Городойнгоо квартира гүрэндэ тушаагаа һэмди. Ингэжэ бидэ өөһэдыгөө Аршаанда нютагтайбди гэжэ тоолодог болонхойбди.

Поселогто шиидхэгдэхэ асуудалнууд нилээд олон гэжэ ойлгобо ёһотойт. Гадна бүхы асуудалнуудые хойшолуулжа байнгүйгөөр шиидхэхэ хэрэгтэй. Түбхын түрүүндэ мүнгэн хэрэгтэй болоно. Поселогһоо, санаторинуудһаа нилээд ехэ мүнгэн районой гүйсэдкомдо дамжуулагдана. Мүнгыемнай бусаагаа һаань, хүн зоной һуудал байдал һайжаруулха талаар асуудалнууд яһала амжалтатайгаар шиидхэгдэхэ һэн. Спортивно-элүүржүүлгын туристическэ түбүүдые байгуулаа һаа, олзотой байгаа. Зунай үедэ поселогые тойроод майханта городогууд нэмжыыдэг.

Депутадуудай Соведые толгойлхоб гэжэ огто һанаагүйб. Теэд түрүүлэгшээр һунгаа хадань, хүн зоной этигэл найдабарида хүрэхэ хэрэгтэй бшуу. Юундэ депутат болохоео зүбшөөлөө үгөөбиб гэхэдэ, депутадай мандадтайгаар хүүгэдтэ хабаатай асуудалнуудые шиидхэхэдэ бэлэн байха гэжэ һананаб. Хэдэн жэлэй туршада һургуулиин түрэлхидэй комитедые хүтэлбэрилнэб. Тиимэһээ үхибүүдтэ хабаатай асуудалнуудые эрхим һайнаар шиидхэлгэ хадаа минии гол зорилго болоно.

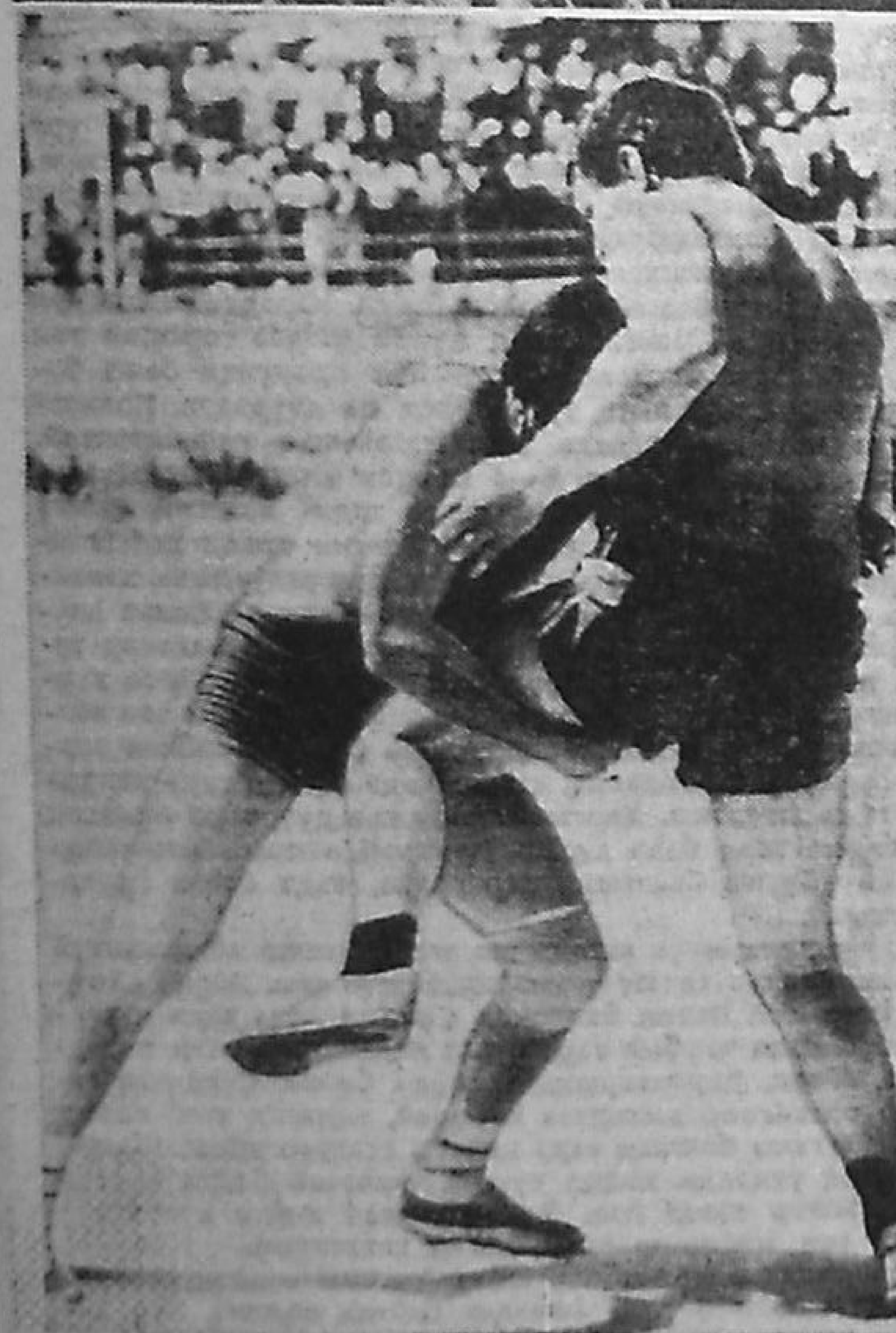
Эдэ залуу хүнүүд һайн зорилгонуудые урдаа табяа. Тэдэнэртэ амжалта хүсэебди.

Наталья ДАШИЕВА.

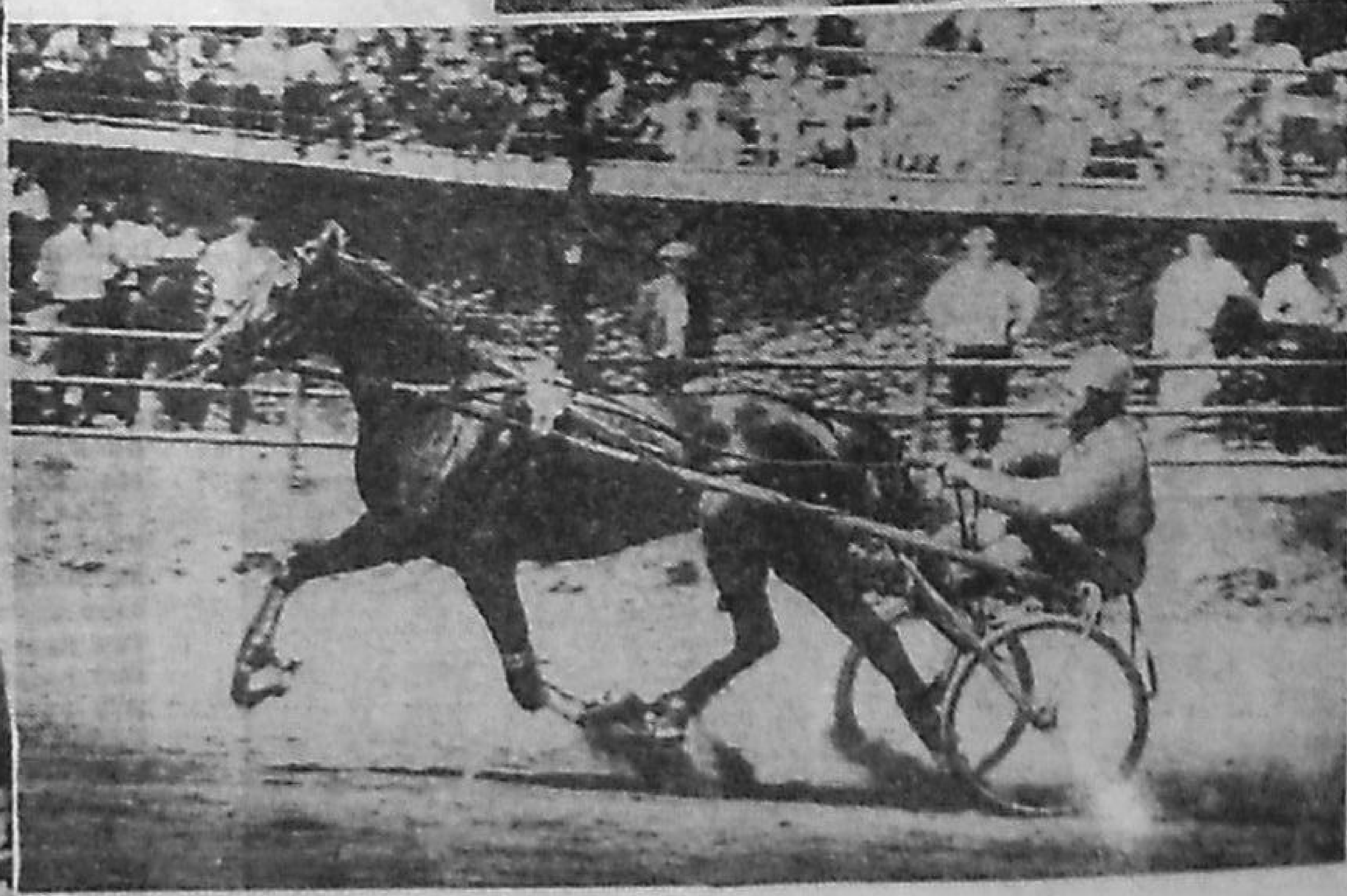
Түнхэнэй район.

Инна РЫЖКОВА,
Дмитрий АЛТАЕВ
(фото).

Сурхарбаан-90

Арадай һайндэр

Бурядай газар дээрэ арадай һайндэр болохо сурхарбаан дахяад ерэбэ. Ёһотойл арадай һайндэр болоо гэжэ мүнөөл хэлэхэ эрхэтэйбди. Буряад арадай ёһо заншалнуудые огто мэдэхэгүй үетэн урганхай ха юм. Тогтошоһон, ямаршье хүгжэлтэгүй жэлнүүдэй дүнгүүд элеэр харагдажа, маанадые олон юумэн тухай бодожо үзэхые баадхана. Буряад барилдаагаар, һур харбалгаар мүрысөөнүүд бирагүйхэнөөр эмхидхэгдээд лэ дүүршэдэг һэн. Арадай ёһо заншалнуудтай һайнаар танилсаха ондоо хэмжээнүүд абтагдадаггүй байгаа. Урдахи жэлнүүдтэ үнгэргэгдэһэн сурхарбаанай үедэ ямар һайндэрэй болоожо байһаниие мэдэнгүйгөөр үлэшэхэ ушарнуудшье болодог һэн. Арадай һайндэр гээшэмнай нимэл байха ёһотой гэжэ мүнөөл ойлгообди.

Уг гарбалайнгаа, үндэһэн арадайнгаа ёһо заншалнуудые мартангүйгөөр сэдьхэлэйнгээ гүн соо хадагалан ябаха гээшэ залуу үетэнэй уялга болоно. Буряад арад хэды дэлгэр һайхан сэдьхэлтэй гээшэб! Энэ арадай ёһо заншалнуудшье һайхан!

Байгша оной сурхарбаан Улаан-Үдын ипподром дээрэ үнгэргэгдөө. Түрүүшээр бүгэдэнэй хабаадалгатай хүсэюун зугаатай һайндэр болоожо, урданай ёһо заншалнууд һэргээгдэн харуулагдаһан байна.

Дунда зуун жэлнүүдэй сэрэгэй хубсаһатай залуу хүнүүд сурхарбаание элдэб ушарта ябадалнуудһаа хамгаалхаар бэлэн байжа, харуулда зогсоо. Харин гоё һайхан национальна хубса-

(Түгэсхэлынь 8-дахи нюурта).

Комсомолой ажабайдал

ҮГЭ ДУУЛАМГАЙ ЭМХИ ГҮ?

(КОМСОМОЛОЙ СУГЛААНАЙ ҺҮҮЛЭЭРХИ БОДОМЖОНУУД)

Маанадые бү ерэһэй гэжэ Оля һанажа болоо ха. Тоосоото һунгалтын суглаанда хабаадаха урилга хүлеэжэ ядахадаа, өөһэдөө хандаха баатай болоо һэмди. Тинхэдэмнайшье «хүдөөгэй комсомолой организацинуудаар ябаа һаатнай дээрэ бэшэ гү» гэһэн харюу хэлээ.

Хяагтын нэхэлгын-трикотажна фабрикын комсомолой комитедэй нигэ-секретарь Оля Кожинагай нигэжэ хэлэхэдэнь, тиимэшье ехээр гайхаагүйбди. Юуб гэхэдэ, тоосоото һунгалтын суглаанда обкомой нэгэдэхи секретарь, райкомой нэгэдэхи секретарь хабаадаха байгаа. Гадна залуушуулай газетын корреспондентын суглаанда хабаадахаяа ерэхэдэ, тэрээн дээрэ хэлэгдэһэн бүхы юумэ тэрэ шэгтэнь хүн зондо дуулгажархиха гэжэ айһаншье байжа болоо. Бидэ урда тээнь комсомолой комитедтэ хүрэжэ, Оля Кожинатай хөөрэлдөө һэмди. Бүридхэлдэ байһан 130 комсомолшуудай 86-ниинь ажаллана гэжэ тэрэ хэлээ. Бэшэниинь ээлжээтэ амаралтада гү, али үхибүүнэйнгээ хойноһоо харууһална. Бусадшье организацинуудта баһал иимэрхүү байдалтай. Тиимэһээ хэрэг байдалаа нюуха гэжэ оролдоһоной үлүү байгаал. Мүнөө тоосоото һунгалтын суглаанда хабаадаһанайнгаа удаа Оля амаралтада гараха. Тэрэ үхибүүтэй болохо дүтэлэнхэй. Суглаан 14 сагта болохо еһотой байгаа. Хоер халаанда хүдэлдэг комсомолшуудта энэмнай эгээл таатай сэг гэжэ Оля хэлээ һэн. Гэбэшье энэл сагта зал руу ороходомнай, 86 бэшэ, харин 24 комсомолшууд һуужа байба. Иимэ үсөөн комсомолшуудай суглараашье һаа, Оля суглаа нээхэ гэжэ бодоо һэн.

Хахадһаа олон гэшүүдэй суглархада, суглаан нээгдэхэ еһотой ха юм. Теэд энэ удаа Ольга Кожинагай юундэ яараһаниие булта мэдэжэ байһан тула суглаа нээхэ зүбшөөл үгтөө. О. Кожинагай элидхэл шагнажа, суглаан шэнэ секретарине һунгаха еһотой байгаа. Ольга Хяагтын райкомой нэгэдэхи секретарь Альберт Доржиев тээшэ, харин Альберт өөрынгөө ээлжээндэ комсомолой обкомой нэгэдэхи секретарь Цыденжап Батуев тээшэ хараад абана. Батуев болон Доржиев тоосоото суглаа нээхэ гэһэн шиидхэбэри абаад, комсомолой комитет шэнэ секретарине һунгаха еһотой гэжэ эрид хэлээ.

Олиин тобшо элидхэл хэһэнэй удаа табан хүн урагшаа гаража, һанамжа бодолоо хубаалдаа. Жэлэй туршада Оля Кожинатай хүдэлһэн эдэбхитэд нэгэшье юумэ нюунгүйгөөр үнэн сэхээр үгэ хэлээ. Муугаар хүдэлөөбди, эрхим дүнгүүд түйлагдаагүй, олохон асуудалнууд шиидхэгдэнгүй үлэшоо гэхэ мэтэ үгэнүүдые хэлэжэ, Оля хэһэн ажалдаа шүүмжэлхы сэгнэлтэ үгөө.

Табан хүн комсомолой зэргэһээ гараха тухай мэдүүлгэнүүдые үгэһэн байба. Шэнээр бүридхэхэдэ, фабрикын комсомолшууд үсөөн болоһон байха гэжэ Оля һанаа һэн. Администраци комсомолой организацида туһалхаһаа гадна, ходо хашажа, илгажа һалахагүй. Комсомолой гэшүүн ямаршье эрхэгүй байшадаг гэжэ мүнөө хүрэтэр бидэ мэдэхэгүй байгаабди. Комсомолшуудай шалгалта үнгэргэхэ гэхэдэ, гансал арадай хиналтатай хамта иимэ хэмжээ ябуулшэнь болгохо гэһэмнай ээдынь дураа гутажа, дүтэшье хүргэхөөр бэшэ байгаа һэн. Үри хүүгэдэймнай түлөө оролдоно, МЖК барина гэжэ тэдэнэр ойлгоногүй бшуу».

Эдэбхи үүсхэл тэрээнһээ хойшо бууража захалаа. Ходол гомдолнууд орожо, алхамшье урагшань ябуулхаяа болибо. Профсоюзэ комитет комсомолшуудта путевконуудай түлөө мүнгэ түлэхээ таһа арсаа. Комсомол өөрын мүнгэтэй байха еһотой гэжэ профком хэлэнэ. Теэд комсомолдо хэнэй үгэһэн мүнгэн байхаб?! Гансал комитет бэшэ, фабрикын бүхы комсомолшууд һайнаар хүдэлөөл һаа, мүнгэ олохо болоно бшуу. Харин түлбэри тухай хэлэхэ болоо һаа...

Комсомолой түлбэриһөө комсомолой һан бүридэнэ гэжэ Устав соо бэшэгдэнхэй. Теэд комсомолой түлбэри огто түлэдэггүй комсомолой гэшүүд организаци бү- гэшүүн байгаа. Эмхидхэлэй асуудалнуудые шиидхэхын, суглаануудые үнгэргэхын тула комсомолой комитедэй секретарь һарадаа хоер дахин ажалһаа сүлөөлэгдэдэг байха.

Үшөө хэн үгэ хэлэхэб гэжэ суглаанда хүтэлбэрилэгшөөр һууһан Гаяна Хомяковагай шангаар хэлэхэдэ, комсомолшууд абяагүйнүүд һууба. Комсомолшуудай дундаһаа һанамжа бодолоо хубаалдаха, сэгнэлтэ үгэхэ нэгэшье хүн олдобогүй.

— Хэлэхэ юумэнэй үгы һаа, комсомолой комитедэй ажал хүдэлмэридэ сэгнэлтэ үгэебди,—гэжэ Гаяна дурадхана.

— Олон комсомолшууд суглаанда ерээгүй,—гэжэ комитедэй гэшүүн Таня Гармаева хэлэнэ.— Иимэ байдалда хайшан гэжэ шиидхэбэри абаха болонобибди?

— Эдэшье комсомолшуудай суглараһаниинь болоо ха юм...

гада хабаадаха эрхэтэйт гэжэ харюусаа һэн. Теэд комсомолшууд өөһэдөө «Комсомолой прожекторэй» шалгалта үнгэргэжэ, ханын газетэ гаргаһан байна. Дахяад иимэ шалгалта үнгэргэгты гэжэ фабрикынхид гуйгаа һэн. МЖК бариха гэһэн зорилго урдаа табиһан байна. Энэ үүсхэлые фабрикын залуушуул һайшаан дэмжээ. Тэрээндэ бэшүүлхэ гэжэ оролдоһон залуу ажалшад олон һэн. «МЖК барихын тула газар хэрэгтэй байгаа,—гэжэ Оля хөөрэнэ. —Хэдэн огородуудые ондоо тээхэндэ яһала олон бии бшуу. Нээсэлгын банкда өөрын счедтой шэнэ фонд байгуулаа һаа, комсомолой хүдэлмэрилэгшэдтэ тэндэһээ салин хүлһэн түлэгдэдэг болохо һэн.

Оля сүлөөлэгдэмэл тушаал эзэлээ, харин энэ суглаан дээрэ комсомолой комитедэй секретарь гол ажалһаа сүлөөлэгдэхэ еһогүй гэһэн шиидхэбэри абтаа. Комсомолой комитедэй шэнэ секретаряар Николай Самойлов һунгагдаа гэжэ уридшалан хэлэе. Николай фабрикын комсомолой комитедэй

Хүндэтэ комсомолшууд, суглаанда ерэһэндэтнай доро дохин баярые хүргэнэбди. Гэртэхи ажалаа, үри хүүгэдээ, хэрэгээ орхижо, Устав соо заагдаһанай еһоор, комсомолой суглаанда хабаадахаяа ерэбэ ха юмта. Магад таанадые хүндэлжэ, ехэ айлшадые угтаһандал хилээмэ-дабһаар, бэлэг сэлэгүүдээр угтаха байгаа гү? Үшөө тиихэдэ суглаанда ерэһэндэтнай хоморой шухаг эд бараа худалдаха, нормоһоо гадуур талонуудые үгэхэ байгаа гү...

Һаяар комсомолой организаци бүхэндэ шэнэ бүридхэл хэгдэжэ эхилхэнь. Комсомолой гэшүүн байха болихоео хүн бүхэн өөһэдөө мэдэхэ. Фабрикын комсомолой суглаан дээрэ энээн тушаа эдэбхитэй хөөрэлдөөн болоо.

— Суглаанда ерэжэ ябахадаа, нэгэ басагантай уулзааб,—гэжэ Т. Гармаева хэлэнэ. — Юундэ суглаанда ошоногүйбши гэжэ ээмэлхэдэмни, комсомолой гэшүүнэй түлбэри үниинэй түлөөгүйб, ехэ уритэй болонхойб гэжэ хэлээ. Комсомолой зэргэһээ гарахын тула түрүүн мэдүүлгэ бэшэхэ, ушар шалтагаанаа зааха хэрэгтэй бшуу. Теэд мэдүүлгэшье бэшэнгүйгөөр комсомолһоо гарахада яаха юм гэжэ тэрэнэй хэлэхэдэ гайхаа һэм.

Эрилтэ табидаггүй, эдэбхитэй ажал ябуулдаггүй, нэгэшье дахин ээмэлдэггүй комсомолой комитет организациингаа гэшүүдые бүхэ нойрһоонь һэрюулжэ, эдэбхитэй болгожо шадахагүйл. Иимэ организациин комсомолшууд гэшүүнэй түлбэри саг болзор сооно түлэдэггүй. Тэдэнэр комсомолой суглаанда хабаадаха юрын уялгаяашье дүүргэхэгүй байна бшуу. Иимэ организацинууд хэр олон хаб гэжэ һанаад абаа һэм.

Алла НАМСАРАЕВА.

МЕДИЦИНЭ

ШЭДИТЭ ҮГЫН ХҮСӨӨР...

«Арадай эмшэн С. О. Назаров үбшэнтэдые аргална». Иимэ юрэ бусын сонохол городской 1-дэхи поликлиникын нэгэ кабинедэй үүдэндэ уншажа болоно.

АРАДАЙ эмшэн гэһэн үгэнүүдые уншахадаа, заримашуул гайхалаа баранагүй, нүгөөдүүлынь ехээр һонирхоһондоо үүдыень татаад үзэнэ.

Арадай эмшэн... Иимэ хүн элдэб янзын эм домто ургамалнуудаар гү, али массаж хэжэ аргалдаг гээшэ. Харин Назаров эди шэдитэ үгын хүсөөр шэбшэжэ аргалдаг хүн байшоо. Иимэ эмшэн поликлиникэ соо кабинет ээлхэ зүбшөөл абаха гэжэ хэды жэлэй саада тээ дуулаа һаа, этигэхэгүй һэмди. Һүүлэй жэлнүүдтэ хэды ехэ хубилалтанууд болоноб! Харин табан жэлэй саада тээ хүршэнэртөөшье арадай медицинын нюусануудые шудалһан тухайгаа, шэбшэжэ аргалдаг тухайгаа ямаршье эмшэлэгшэ хэлэхээ зүрхэ алдаха һэн. Мүнөө Семен Осипович Назаров үдэр бүхэндэ түсхай графигаар юрын врачтал адли үбшэнтэдые угтан абажа, шэбшэлгын арга хэрэглэн эмшэлжэ эхилэнхэй. Нэгэ сеансын түлөө 10 түхэриг түлэгдэнэ. Иигэжэ Семен Осипович ганса өөртөө бэшэ, мүн поликлиникэдэшье нилээд ехэ олзо доход оруулна. Олоһон мүнгэнэйнгөө ехэнхи хубиие бухгалтеридэ тушаадаг юм.

Назаровай сеанс үнгэргэхые хараа һаа, еһотойл хуурмаг ябадал гэжэ һанаха байхат. Гэхэ зуура, Семен Осипович поликлиникэдэ хүдэлхэ зүбшөөл болон патент абахынгаа урда тээ аяар һарын туршада түлөөһэгүйгөөр хүн зониие аргалжа, шанга туршалга гараһан байна. Иимэ сеанснуудта хабаадаһан хүнүүд Назаровай арга метод тушаа өөһэдынгөө һанамжануудые нюунгүйгөөр хубаалдаа. Хэншьеб толгойгоо үбдэхөө болео, бүхөөр унтадаг болоо. Үшөө олохон хүнүүдэй шуһанай дараса доошолоо. Эрын шадалгүй болоһон хүнүүд тэрээндэ баһал хандадаг. Тобшоор хэлэбэл, Семен Осипович олон үбшэнгүүдые шэбшэлгээр аргална.

«Бузарлалгаһаа, айдаһа хүрэлгэһөө, атаархаһан ябадалһаа аргалнаб...» Теэд иимэ үбшэнгүүд байдаггүй ха юм гэжэ зарим врачууд хэлэжэ магадгүй. Иимэ диагноз табиһан врачтай нэгэшье дахин дайралдажа үзөөгүй байхабди. Гэхэ зуура, хэды олон хүнүүд психическэ, нервнэ үбшэнгүүдтэ дайрагдажа, хэдэн һараар больницануудта хэбтэхэ баатай болоноб. Тэдэнэртэ бюллетеньнүүдээр ехэ мүнгэн түлэгдэдэг гээшэ. Медицинэ юундэ сэдьхэлэй үбшэнгүүдые аргалдаггүйб гэһэн асуудал табигдажашье магадгүй. Теэд эдэ бүгэдэн тушаа һая болотор бүхы юумэн нюуса байгаа ха юм даа. Медицинэ үбшэнгүүдэй ушар шалтагаан усадхаха гэжэ оролдодоггүй. Энээгээрээл тэрэ хохидодог шуу.

Нэгэ иимэ ушар тухай дуулахадаа, ехэл һонирхоһон, гайхаһан байнаб. Юуб гэхэдэ, нэгэ эхэнэрэй хоер дахин ехээр үбдэхэдэ, буруу диагноз табижа, мухар гэдэһэндэнь операци хоер дахин хэжэрхео. Нэгэ хүгшэн тэрэ эхэнэрые гансал шэбшэлгээр аргалжархиһан байна.

«Һүүлэй үедэ хүндэ муу юумэ хэдэг хүнүүд олон болошоо. Ехээр сухалдахадаа, атаа жүтөөндэ абтахадаа, муу юумэ хэхые оролдоно. Иимэ хүнүүдтэ туһалдагбди»,—гэжэ Семен Осипович хэлэнэ. Бурхан бүхы юумэ хаража байдаг, тэрэнэй эди шэдитэ хүсэн муу юумэ диилэжэ шадаха гэхэ мэтэ үгэнүүдые Назаровай хэлэхэдэ, ехэл анхаралтайгаар шагнаа һэм.

Назаровтал адли эмшэлэгшэдтэ эрдэм наука ямараар хандадаг хаб? Ямар бэ нэгэ тайлбари бии ха гү?

Семен Осипович Назаров медицинскэ һургуули дүүргээгүй. Тэрэ юрын лэ хүдэлмэришэн мэргэжэлтэй. Харин иимэ эди шэдитэ эмшэлгэдэ тэрэниие эхэнь һургаа. Хүн бүхэниие иимээр аргалжа һургахада болохо гэжэ Назаров хэлэнэ. Тэрэ түрүүшээр түрэлхид болон танилнуудаа аргалдаг байгаа. Удаань республиканска Минздравта хандаа. Министрэй орлогшо Кучинский тэрэнэй эрга методээр һонирхожо, городской 1-дэхи поликлиникэдэ кабинет нээхэ гэһэн зууршалга үгэһэн байна. Иигэжэ Назаров гурбадахи һараа поликлиникэдэ хүдэлжэ байнхай.

Назаровта этигэдэгшье, этигэдэгшьегүй хүнүүд бии ааб аа. Эндэ гансал үнэн зүрхэнһөө этигэһэн, найдаһан хүнүүд һайн болодог гэжэ хэлээ һаа, зүбшүү. Тэрээндэ ошохо болихоео үбшэнтэн өөһэдөө мэдэнэ бэзэ. Заабол энэ арадай эмшэндэ хандагты гэжэ уряална бэшэб. Нэгэ сеансын түлөө 10 түхэриг гээшэмнай баһал ехэ мүнгэн ха юм даа. Бага пенси абадаг үбгэд, хүгшэд Назаровта хандажа шадахагүйл. Үдэрэй дүрбэн час тухай кабинет арендэдэ абахада яһала ехэ мүнгэн гарадаг байгаа еһотой. Тиигээшье һаа, нэгэ сеансын түлөө 10 түхэриг түлэхэ гээшэмнай үнэтэйхэн байна.

Н. ДАШИЕВА,
манай корр.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

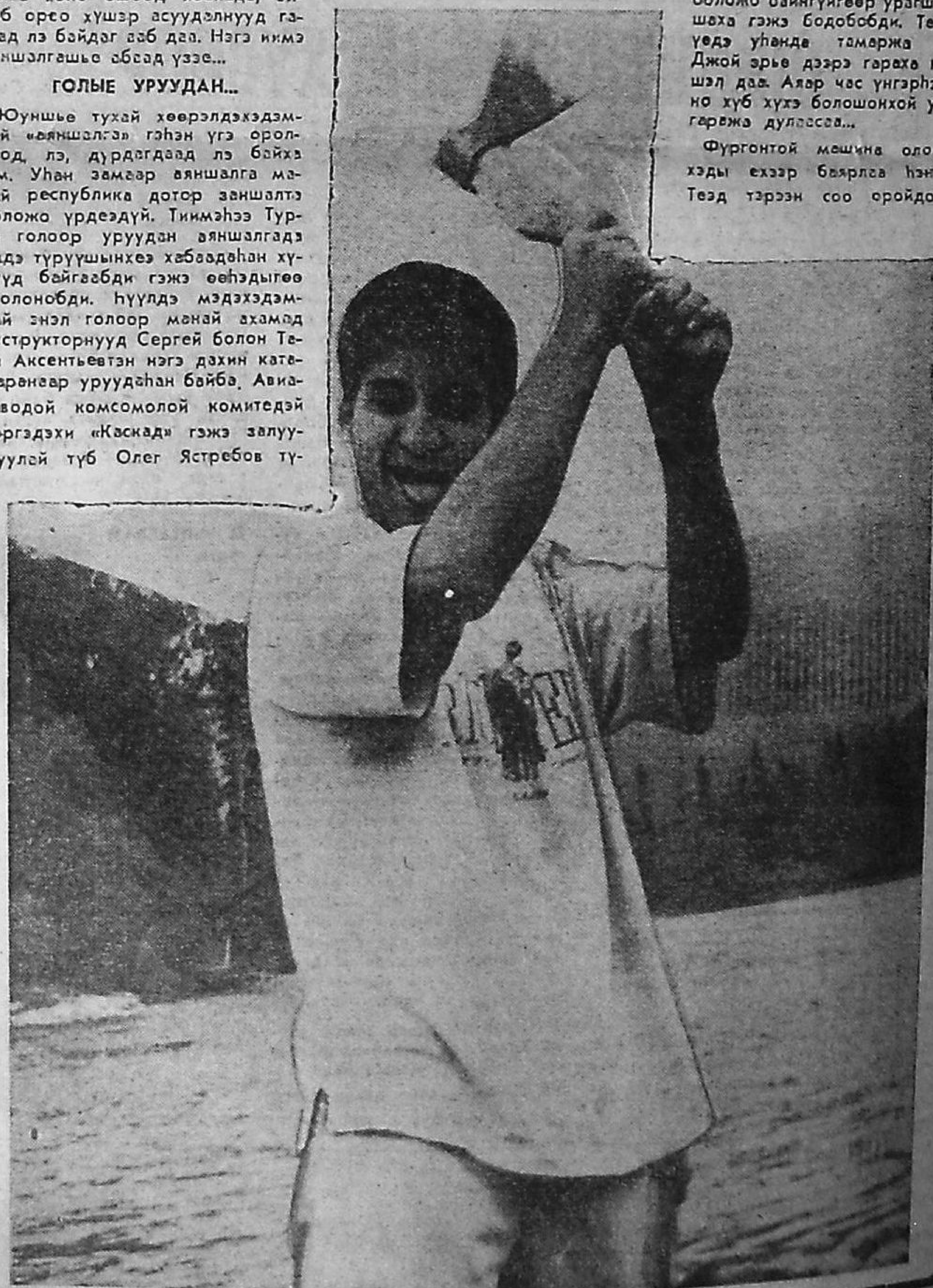

БАБАЛА-ГУМБАЛА

эдэ нухэднай угэеэ ойлголсоходоо бэрхэнүүд, ехэл эбтэйнүүд юм. Түрэһэн нютаг нугаһаа, гуламтаһаа холо ошоод ябахада, элдэб орео хүшэр асуудалнууд гараад лэ байдаг бэб даа. Нэгэ иимэ аяншалгашье абсаад үзэе...

ГОЛЫЕ УРУУДАН...

Юуншье тухай хөөрэлдэхэдэмнай «аяншалга» гэһэн үгэ оролсоод лэ, дурдагдаад лэ байхэ юм. Уһан замаар аяншалга манай республика дотор заншалтэ боложо үрдеэдүй. Тиимэһээ Турка голоор уруудан аяншалгада бидэ түрүүшынхеэ хабаадаһан хүнүүд байгаабди гэжэ өөһэдыгөө тоолонобди. Һүүлдэ мэдэхэдэмнай энэл голоор манай ахамад инструкторнууд Сергей болон Таня Аксентьевтэн нэгэ дахин катамаранаар уруудаһан байба. Авиазаводой комсомолой комитедэй дэргэдэхи «Каскад» гэжэ залуушуулай түб Олег Ястребов ту-

улеэгээд, уһан дээрэ гаргабабди. 40 километр тухай дээшээ үгсэхэ еһотой байһан тула удаан боложо байнгүйгөөр урагшаа дабшаха гэжэ бодобобди. Теэд энэ үедэ уһанда тамаржа ябаһан Джой эрье дээрэ гараха юм бэшэл даа. Аяар час үнгэрһэн хойно хүб хүхэ болошонхой уһанһаа гаража дулаасаа...

Фургонтой машина олоходоо, хэды ехээр баярлаа һэнбибди. Теэд тэрээн соо оройдоол 10

Энэмнай ямар удхатай үгэнүүд гээшэб? Түрүүшээр бишье ойлгоогүй һэм. Бахаистнуудай ходо дуулагдаг дууһаа абтаһан үгэнүүд юм бээ гэжэ һанадаг байгааб. Түрүүшын үе дээрэ сохилтотой эдэ хоер үгэ ехэл урихаар, таатай зохидхоноор шэхэндэ дуулдана. Манай Буряадта байһан үдэрнүүд соогоо бахаистнууд хүхюун зугаатай дуунуудые ходо дууланалдаа.

Бахаистнууд гээшэмнай хэд бэ гэжэ залуушуулай газетэ эндэ һая бэшээ һэн. Тиимэһээ энэ шажан тухай дахяад тайлбари үгэһэнэймнай үлүү гэжэ һанагдана. Бахаистнууд манай республикада айлшалхадаа, олон танилнуудтай болоо. Тэдэнэр һайн сэдьхэлтэй, ехэ юумэ мэдэхые оролдодог, урин зохид абари зантай байһанайнгаа түлөө бүгэдэндэ һайшаагдаа.

Улаан-Үдэдэ 15 американецуудай ерэхэдэ балайшье ехээр гайхаагүйбди. Һүүлэй үедэ элдэб оронуудай хоорондо холбоо барисаан дэлгэржэ, делегацинуудаа андалдалга заншалта боложо байнхай. Эдэ 15 американецууд бахаизм гэжэ нэгэ шажан мүргэлтэй. Нэгэ шажантанай үгээ ойлголсоходо, эбтэй зэтэйгээр ажаһуухада таатай зохид байдаг ха юм. Гадна эдэ нухэднай хүгжэмдэ дуратай, хүнүүдтэ туһалхые оролдодог һайхан сэдьхэлтэйнүүд байшоо. Улаан-Үдэдэ айлшалхадаа, өөһэдынгөө сасуутантай түргэн үгэеэ ойлголсожо, дүтын хани нүхэд болоһон байна.

АНГЛИ ХЭЛЭНҺЭЭ ОРШУУЛГА

Залуушуулай газетын редакцитай американ бахаистнуудай түрүүшын уулзалгын болоһон үдэрые һанахада ехэл һонирхолтой шэнгеэр үзэгдэхэ юм. Тиихэдэ бүхы американецууд аб адли шарайтай шэнгеэр үзэгдөө һэн. Гансал тэдэнэй дундаһаа ородоор һайнаар дуугардаг нэгэ басаган онсо илгараа.

Колорадска университедэй 18-тай студентка Сюзанна Дворцин арбан хоер жэлэй саада тээ Киевһээ түрэлхидтээ хамта Америкэ ошоһон байна. Энэ бүлэ Америкэдэ яһала һайнаар ажаһуудаг дунда шадалтанай тоодо ородог хэбэртэй. Сюзанные Киевтэ ажаһуудаг байхадань Сусанна гэжэ ородоор нэрлэдэг байһан. Мүнөө тэрэ политологи шудалжа, удаань юристын мэргэжэлтэй болохо түсэбтэй. Иимэ мэргэжэл Америкэдэ айхабтар хүндэтэй гэжэ тэмдэглэе. Колорадска университедые Америкэ соогоо тиимэшье һайн һуралсалай заведени гэжэ тоолодоггүй юм. Тиигээшье һаа, эндэ нэгэ жэлэй һуралсал 6 мянган долларто болодог. Сюзанна эхэнхидээ түрэлхидтэеэ хамта ажаһуудаг. Гансал һуралсалайнгаа үедэ хамтын байрада түбхинэдэг. Кампусһаа (студенческэ городок) Денвер хүрэтэр (түрэлхидэйнгөө ажаһуудаг) машинаар 40 минутын туршада хүрэдэг юм. 2700 долларсоор эсэгэнь басагандаа хуушан «олдсмобиль» түхэлэй автомобиль худалдажа абаһан байгаа. Сюзанна ород, украин, англи хэлэ холижо байгаад ойлгосотой тодоор хүнүүдтэй хөөрэлдэдэг. Зарим ута үгэнүүдые хаа яахан мартаашье һаа, падеж болон спряженинүүдые тордиһогүй һайнаар мэдэжэ, нэгэшье алдуу хэдэггүй.

Сюзаннаһаа ондоо хэншье ород хэлэ мэдэхэгүй байшоо. Үдэшэлэн тээшэ хэлэмни эрьелдэхээ болишоно гэжэ Сюзанна энеэбхилдэг һэн. Бүхэлиин үдэр ородһоо англи хэлэн дээрэ, англиһаа ород хэлэн дээрэ оршуулхань үнэхөөрөөшье хүшэр һааб даа. Харин бидэ һургуулида һуража гараһан аяар арбаад жэлэй туршада англи хэлэн дээрэ түл-малшье хөөрэлдэжэ шадахагүй байшана ха юмбибди. «Амар мэндэ», «Баяртай» гэхэһээ бэшэ ондоо үгэнүүдые англи хэлэн дээрэ сэбэрээр хэлэжэ шаданагүйбди. Иигээд лэ гараараа зангалсажа байгаад хөөрэлдэхэ баатай болоо һэмди. Энээнһээ урагша нэгэшье дахин дуулаагүй шэнэ англи үгэнүүдтэй ехэл һонирхон танилсаабди. Теэд энээн тухайгаа нэгэ бага хожом тогтохобди.

Эрл Гастонии яһала һайнаар ойлгохоор шэнги байгаа һэн. Калифорниин штадай Сан-Диегын университедтэ англи болон испан хэлэнүүдые заадаг 40 наһатай энэ багша нэгэшье ород үгэ мэдэхэгүй. Гэбэшье Эрл еһотойл бэрхэ лингвист байһан тула түрэл хэлэн дээрээ ойлгосотой тодоор хөөрэлдэдэг байха юм. Англи хэлэнһээ англи хэлэн дээрэ оршуулхашье энеэдэтэй ушарнууд болоо. Джой гэжэ нэрэтэй Лос-Анджелесэй Пэрэ-колледждэ һурадаг студентка басаган Улаан-Үдэдэ ерээд байхадаа, 20 наһанайнгаа ойн баярые тэмдэглээ. Улаан-Үдэдэ гэжэ хэлэхэдээ алдаба хэб. Прибайкалиин районой нэгэ голой эрье дээрэ ойн баяраа тэмдэглээ һэн. Энээн тухай хожомшог б...л хөөрэхэб. Ерээдүйн журналистка байһан тула Джой Ланзаро совет корреспондентнүүдэй ажал хүдэлмэри, ажабайдалаар һонирхоо. Американ хэлэнһээ англи хэлэн дээрэ үнеэхил Эрл оршуулжа, маанадта нилээд ехэ туһаламжа хүргэһэн байна. Хореод-гушаад үгэнүүдые хэлэһэнэйм удаа Эрл англи хэлэн дээрэ оршуулжа, Джойдо дамжуулдаг байгаа. Юрэдөө нэгэшье үгэ ойлгоногүй хэш гэжэ Джой тухай һанахадаа, энеэдэһэмни хүрэдэг һэн. «Ехээр һанаагаа бү зобо,—гэжэ Эрл сэдьхэлыемни тэгшэлхые оролдохо, — тэрэшни англи бэшэ, харин ирландска хэлэн дээрэ дуугарна». «Үгы, ирландска бэшэ, харин калифорнийска хэлэн дээрэ хөөрэлдэнэб, —гэжэ Джой тэрэнние засахые оролдоно. Тиихэдээ энэ басаганай калифорнийскаар хөөрэлдэдэг байһан һаа, Бобби Ахдиа ямар хэлэтэй болоноб? Сэхыень хэлэбэл, оршуулагшадшье тэрэниие һайнаар ойлгодоггүй байгаа. Принстонскэ университедэй 19 наһатай студент Бобби ямаршье хүнтэй үгээ ойлголсожо шадаад лэ байха юм. Гостиницын администраторнуудтай, автобусуудай жолоошодтой, үйлсөөр ябаһан танигдаагүй хүнүүдтэй үгэ андалдажа үрдөөд лэ байха. Принстонскэ университедтэ жэлэй туршада һуралсал 25 мянган долларто болодог. Иран гарбалтай мүнөөнэй Том Сойер гэжэ Бобби тухай зүб хөөрэлдэдэг байжа болоо ха. Энэ хүбүүнэй ябаһан газарта зугаа наадан, энеэдэн таһархагүй. Гансал Парто Хадеми һахалаа абанагүйш гэжэ Боббиие зэмэлжэ һалахагүй. Теэд залуу хүбүүн Сибирьтэ байһан үдэрнүүдтээ һахал тэбиха гэжэ бодоо бшуу. Бобби болон Парто Хадеми зэн абаряараашье, газаа түхэлөөрөөшье тад ондоонууд юм.

СССР-тэ ерэхэһээ оройдоол 7 хоног урда тээнь эдэ американецууд бэе бэетээ танилсаа гэжэ хэлэхэдэмнай бүхы юумэн элирхэ еһотой. Бэе бэетээ тиимэ һайн танилнууд бэшэшье һаа,

рүүтэй резинэ катамаран, майхан болон бусад хэрэгсэлнүүдые худалдажа абаад, американецуудтай хамта уһан замаар аяншалха гэжэ шиидээ һэн. Хадын горхоной хэды дошхоншье һаа, аяншалгамнай яһала һайнаар үнгэрөө...

Тиимэ шэнэхэн бэшэшье һаа, яһала томо автобус маанадые Турка гол тээшэ абаашаһан байна. Харгыда хэды дондоржо эсээшье һаа, американецууд дуу дууланалдажа, хүхилдэжэ, ходол урма зоригтойнууд ябаа. Мэргэжэлтэ хүгжэмшэд болон дуушадтал адляар ирагуу һайханаар дуунуудые татаалуулжа мэдээ. Тэдэнэй хажуудэ «Ой, мороз, мороз...» гэһэн дуу хахирсаар татахаяа эшээбди... Километр бүхэндэ тогтожо, харгы тэгшэлээд лэ саашаа ябанабди... Юрэдөө иимэ харгыгаар ябаха гээшэ хэрэ зоболон байшоо. Үшөө саашаа дабшахаяа зүрхэ алдаад, хажуу тээшээ нэгэ талмай дээрэ гаража, майхангуудаа татабабди. Алтан Булаг гэжэ нэрэтэй тосхонһоо холо бэшэхэнэ түбхинөөбди гэжэ һүүлдэ мэдээ һэмди. Гэршүүхын кашаа шанажа, тушенко задалжа, сай эдеэшүүлээд, бүгэдэ дүхэриглэн һуужа эдеэлбэбди. Гэршүүхын кашаа «Молодежкын» түлөөлэгшэд болохо би ба Лена Слугинова шанаабди гэжэ һайрхаад абаһуу. Яһала амтатай каша шанаабди гэжэ һанаһамнай, американецууд юундэшьеб дурагүйгөөр халбагадаа... Теэд һүүлдэнь гэдэһээ ул-

деэд ябахадаа, тэдэнэр ямаршье эдеэ дуратайгаар ябуулжархидаг болоо һэн. Түрүүшээр тэдэнэр ямар эдеэ шанабаб гэжэ һэжэглэһэн хэбэртэйгээр аяга табагуудруугаа шагаажа һалахагүй... Яагаа хээгээшье һаа, американецууд маанадта орходоо ондоогоор эдеэлдэг зон ха юм даа. Голой уһа шүүрээр шүүһэнэйнгээ удаа хэрэглэхэ... Иимэ шүүр гансал Рид Хермендэ бии һэн.

Рид Хермен Аляскада ажаһуудаг, полицейскэ академидэ ороходо түсэбтэй. Ямаршье хүшэр байдал дабажа шадаха шадалтай, шадаберитай гэжэ тэрээн тухай юундэшьеб һанаа һэм. Уһан соо носодог зуруул, фонарь, үнеэхи шүүр гаргажа, эди шэдитэ эльбэшэндэл адляар бүхы юумэ дары түргэн хэжэ үрдихэ... Тобшоор хэлэбэл, Рид Хермен еһотойл эрхим бэрхэ турист байшоо. Аяншалгын һүүлээр уран зураашан Витя Ефремов тэрээндэ халуун баярые хүргэжэ, альпинистскэ хэрэгсэлнүүдые (карабин гэжэ нэрлэгдэдэг) бэлэглэһэн байна. Рид энээнэйнь түлөө баярые хүргөөд, «СССР-тэ бүтээгдэһэн гү?» гэжэ асуугаа. «Минии нүхэр бүтээгээ», —гэжэ Ефремовэй харюусахада, Рид ехэл гайхаа һэн.

Турка голдо түрүүшымнай үглөө ехэл һайханаар үзэгдөө. Үүлэгүй сэнхир хүхэ огторгой, наранай дулаахан элшэ, тунгалаг сэбэр уһатай гол... Нэгэ катамаранаа хабсаргажа, резинэ онгосо

…хүе бактаха байшоо. Катамаранүү… …доо, майхангуудые, сүүмэ, рюкзагуудые машина соо ябталхадамнай, маанадай һүүха газар олдобогүй. Тиигээшье һаань бул… …хадаа бактажа, зориһон газар …тэшээ гүйлгэлдөө һэмди. Эрик Дорти болон Эрл машинын дондорхо бүхэндэ толгойгоороо потолок мүргэхэ юм. Уоррен Вэрён бүхы харгыдаа хахад бэеэ сонхоор гаргаад ябаа… Машина соо бактажа ядажа ябаашье һаа, хүхюун зугаатайгаар дуу дуулалдасаар Түрка голой эрье хүрэ… ерэбэбди.

ТАНИИН ТҮРЭҺЭН ҮДЭР

Яһала һаруул байхада бүхы юумэеэ хэжэ үрдиһэн бэд, харанхы болоһон хойно үдэшын хоол барихаяа һуубабди. Эгээл энэ үедэ оршуулагша Таня Переваловагай түрэһэн үдэр гэжэ соносхогдобо. Тэрэнии түрэһэн үдэрөөрнь амаршалаад, һайн һайханиие хүсэжэ, англи хэлэн дээрэ һайхан дуу дуулалдаабди. Таня түрэһэн үдэрөө хайшан гэжэ тэмдэглэһэнээ бүхы наһан соогоо һанан дурдан ябаха байха.

Үглөөгүүрнь Джой үбдэшэнхэй бодоо. Хүйтэн уһан соо дэмы тамарааб гэжэ тэрэ арай шамайхан гүбэр-шэбэр гэхэ юм. Эдеэлхэшье, дүүгэрхэшье шадалгүй болошонхой майхан соогоо дулаанаар хушаад хэбтэшоо. Нэгэ үдэр соо хайшан гэжэ тэрэниие аргалха болонобибди гэжэ ехэтэ һанаагаа зобообди. Таня Перевалова шагта эмүүдые асарба. Теэд онсоһоонь туһа болобогүй хэбэртэй. Үдэрэй тэн багта доторойхалуун компресс хээд үзэхэ гэжэ шиидэбэбди. Сэбэр спирт үүлгэбэл, хүл дээрээ бодожо магадгүй гэжэ врачай хэлэхэдэ, бидэ тэрэниие дэмжээ һэмди. Үнэхөөрөөшье спирт хүйтэ абаһан хүндэ туһалдаг гэжэ хөөрэлдэдэг aаб даа. 20 грамм спирт Джойдо уулгажа, хоолойень дэбһэтэй үһөөр зайлуулаад, дулаан унтарида хэбтүүлбэбди. Аяар 96 градус хатуу спирт уулгажархиба гэжэ дуулахадаа, американецууд түрүүшээр ехээр сошожо, айгаад ябаа һэн. Теэд Джой хоер час болоһон хойно майхан сооһоо оройдоо үбдөөгүй хүн шэнги энеэбхилһээр гаража ерэбэ. Юрэдөө иигэжэ хүйтэ абаһан хүниие эргэлдэг юм гэжэ американецууд этигэхэгүй байшоо…

Катамарануудаа хабсаргажа, онгосонуудаа үлеэнэбди, рамануудые бүхэлиэбди, уһан дээрэ хайшан гэжэ бэеэ абаад ябахаяа һорилго хэнэбди. Эртэ үглөөгүүр уһан дээгүүр аяншалгаяа эхилхэ байгаа ха юмбибди…

Ехэ уһатай бороогой адхаржа байхада, бидэ аяншалгада мордообди. Үшөө хүйтэн һалхин хүдэлжэ, хаһагүйшэг үдэр болохоор забдаба. Түрүүн ябаһан катамаран дээрэ туг намилзана. Иимэ аяншалгада гаража үзөөгүй хүнүүд олон һэмди. Тиимэһээ аяншалгамнай уршагта ябадалнуудгүйгөөр амжалтатай һайнаар үнгэрэг лэ гэжэ зальбархын ехээр зальбараабди. Хоер һарын туршада республикадамнай бороо оросогүй, бүхы юумэн гандажа, тэрэншье һайнаар ургаагүй гэжэ Ястребов американ нүхэдтөө хөөрэнэ. Инженер мэргэжэлтэй Ястребовай еһотойл агрономдол адляар иигэжэ хэлэхэдэнь, американецуудшье, бидэшье амаа ангайлдаад шагнаа һэмди. Иимэ ехэ уһатай бороогой һүүлээр бүхы байгаали һэргэшэхэл гэжэ бэярлаһан байнабди. Дошхон урасхалтай хадын голоор шууяса уруудажа, шал нойтонууд болошоһондожа, шал нойтонууд болошоһоношье ойлгоогүйбди. Түмэр малгайнуудтай, тусхай жилетүүдтэй, богони үмдэнүүдтэй маанадые катамаранууд дээрэ харса һаа, энеэлдэхэ һэнтэ.

ЗОРИГТОЙШУУЛЫЕ ХАЙШАН ГЭЖЭ «ХАТААЛТАЙБ!»

Аяншалгада хабаадаһан совет залуушуул англи хэлэ шудалхэ гэжэ бүхы шадалаараа оролдоо. Харин би «хатааха», «тэнэг» гэһэн хоер лэ үгэ сээжэлдээб. Иимэ аяншалгада хабаадахаяа зориһон 25 хүниие бүгэдэ тэнэгүүд, хүнгэн бодолтойнууд байна гэжэ заримашуул шоо үзэжэшье магад. Теэд бидэ тэнэгүүд бэшэ, харин зоригтой хүнүүд болонобди гэжэ тэдэниие заһаха байнаб. Хатаахэ гэһэн үгэ юундэ англи хэлэн дээрэ мэдэхэ гэжэ оролдообиб гэхэдэ… Теэд хайшан гэжэ шал нойтон болошоһон тухайгаа түрүүн хөөрэхэ хэрэгтэй.

Мүнөө энээн тухай һанахадаа, ээлүүдгүй энеэдэһэмни хүрэнэ. Уруудажа ябахадаа табан хүн уһа руу унашоо. Тэрэ тоодо бишье унааб гэжэ хэлэһүү. Журналист хадаа хододоо түрүү зэргэдэ ябаха еһотой гэжэ хөөрэлдэдэгбди. Иигэжэ би түрүүшын онгосо дээрэ һэлюур гартаа бүхөөр баринхай зүрхэтэй хүн зогсожо байтарaa, бэеэ барижа шадангүйгөөр гэнтэ мэдэхэдээ хүйтэн уһан соо унашанхай байбаб. Манай капитан Игорь Сербинов уһа руу һэлюурээ алдажа, хойноһоонь һүрэшэбэ. Иигэжэ бидэ хоюулан хүйтэн уһан соо яһала удаахан тамарха баатай болообди. Минии һэлюур шулуунуудай хоорондуур хабшуулдажа, яашье абтажа үгэбэгүй.

Иимэ аяншалгада һэлюур шухала хэрэгтэй байдаг. Тэрээгээр онгосоео иишэ тиишэнь шэглүүлжэ, томо шулуунуудые тойрон гараха ха юмши.

Эсэшэнхэйнүүд эрье дээрэ гарахадамнай, бүхы юумэмнай норошонхой байгаа һэн. Түүдэбшэшье табихын аргагүй бүхы зууруулнууднай нойтон… Городойнгоо гэртэ һанаа амархан байхаяа яагаабиб гэжэ һанахашье ушар болоо. Хоердохи парти хойноһоомнай ерэхэ үшөө үдэ хэбэртэй. Юрэдөө иимэ байдалда хайшан гэжэ хубсаһа хунараа хатаалтайб, өөһэдыгөө дулаасуулалтайб гэжэ толгойгоо зобообобди. Нойтон майхангуудаа бээрэшэһэн гарнуудаараа арайхан гэжэ татаад, дособнь нойтон унтаринуудаа дэбдибэбди.

Нэгэ хэды сагай үнгэрхэдэ эрье дээрэһээ Ястребовай шангаар хашхарха дуулдаба. Тэрэнэй катамаран дээрэ һуугаад ябаһан нэгэшье хүн уһа руу маанадтал адли унаагүй ерээ. Тэдэнэй хуурай зууруул асархада, түүдэг табижа, хубсаһа хунараа хатаабабди. Галай хажууда бэеэ дулаасуулжа, урма баяртайнууд болоходоо, эдеэлхэ гэжэ бодобобди. Мэшээгүүд сооһоо хилээмэ гаргажа, баанхатай каша халаабабди. Шошонууд угсаатанай индеец, 26-тай студент, каратист, Гавайн олтирогууд дээрэ ажаһуудаг Тони Нелсонэй тамхи татахаяа забдахада, бидэ ехэл гайхаа һэмди. Ушар юуб гэхэдэ, Тони энээнһээ урагша нэгэшье дахин тамхи татажа үзөөгүй бшуу.

Уһа уруудажа үзөөгүй байһандаа юм гү, али ехээр даараһандаа юм гү Тони тамхинай амтантай танилсаад үзэхэ гэжэ бодоо… Тони Нелсон уһанда бэрхээр тамардаг, гоё һайханаар дууладаг байхаһаа гадна бүхы хубсаһа хунараа айхабтар сэбэрээр ходо угаажа байдаг, нарин нягта, ариг сэбэрые сахидаг хүн байшоо. Сагаан футболконуудаа угаагаад, түүдэгэй дэргэдэ үлгэхэдэнь, тугуудтал адли намилзаха…

Нойтон майхангууд руугаа орохоо зүрхэ алдаад, бүхэли һүниндөө түүдэгэй дэргэдэ һуужа, үглөөгүүр болгобобди. Һүниин тэн багта Джой үглөөдэр түрэһэн үдэрни гэжэ соносхобол даа. Иихэдээ бидэ хоер хүнэй түрэһэн үдэрые аяншалгынгаа туршада тэмдэглэхэмнай гээшэ.

ДЖОЙН ТҮРЭҺЭН ҮДЭР

Джой түрэһэн үдэрөө эрхимээр тэмдэглээ. Бидэ дахяад англи хэлэн дээрэ дуу дуулажа, тэрэниие түрэһэн үдэрөөрнь халуунаар амаршалаабди. Дүхэриглэн һуужа, халуун сай уугаад, ехэл хүхюутэйнүүд хөөрэлдэнэбди… Удаань Эрл дуу дуулаа, шүлэгүүдые уншаа. Хубсаһануудаа хатаажа ядаһаар байтарнай ута унжагай бороомнайшье тогтобо хэбэртэй.

Шэнэ үдэрые хэды баяртайгаар угтаабибди! Иимэ бороотой, һалхитай хүйтэн үдэрэй һүүлээр гансата халуун болошохо гэжэ хэмнайшье этигээгүй байгаа. Үглөөнэй наранииe баяртайгаар угтажа, голой эрьедэ гүйлдэн ошобобди. Тойроод бүтүү шэдхэ хүбшэ тайга… Иимэ һайхан байгаалиин үзэсхэлэн түрүүшынхеэ хаража байһандал бултадаа абягүйнүүд зогсоо һэмди.

Үдэшэнииинь шажан мүргэл, этигэл найдал, атеизм тухай замхэхаар бэшэ хөөрэлдөөн эхилшоо. Бахаистнууд гээшэмнай хэд бэ, ямар зорилгонуудые урдаа табинаб гэжэ энэ хөөрэлдөөнһөө мэдэжэ абаабди. Сэлмэг огторгойдо одо мүшэд ялалзажа, ямар бэ нэгэ ондоохоноор, айхабтар томонууд шэнгеэр үзэгдөө бэлэй. Хэншьеб НЛО хараа…

Уһан дээгүүр аяншалхада хэды һонирхолтойб гэжэ һүүлшын лэ үдэр ойлгообди. Алтан булаг хүрэжэ ерэхэдэмнай, маанадые город асарха автобус хүлеэжэ байба. Аяншалгын амта һаял таниба ха юмбибди, яаһан түргэн гэртээ бусаха болобобибди гэжэ уруу дуруунууд автобусто һуубабди.

— Мүнөөдэрнай ямар үдэр бэ?

— Арбан найма.

— Теэд ямар үдэр болоноб!

— Понедельник.

— Манайхин Аргентинын командатай ямараар наадаа хаб?

— 2:0.

— Теэд хэниинь диилээб!

— Өөрөө юун гэжэ һананабши?

— А-а-а… Футболистнууд бэшэ, харин сабхишад гээшэл!

— Марадона дахяад гараараа сохижорхео…

— Тэрэшни юундэ ходо гараараа наададаг болошоо юм!!

Магад волейболист болохоео һанаа гү…

Сгущенко, тушенко, загаһанай консервэ гэхэ мэтээ гамнахаяа болижо, тэдэниие нээгээд, халбагадажа мэдэбэбди. Түрка голые үнгэржэ, Байгалай хажуугаар город тээшэ зорибобди.

Аяншалгамнай яһала һайнаар үнгэрөө. Хүйтэншье, халууншье үдэрнүүд болоо. НЛО хараабди, уһанда тамараабди, гоё һайхан дуунуудые дуулалдаабди, түрэһэн үдэрнүүдые тэмдэглээбди. Эдэ аургаан үдэр мэдэгдэнгүйгөөр үнгэржэ, һөөргөө гэртээ бусаха болошоод байһандаа халаглаабди. Городой дулаахан квартирада һуужа байхаар иимэ аяншалгада хабаадаһаниинь һонирхолтойл. Эдэ үдэрнүүдые хэзээдэшье мартахагүй, ходо дурдан һанажа ябахаб-ди.

Инна РЫЖКОВА,
манай корр.

ПОСТСКРИПТУМ

Американецууд ехэл хүхюун зугаатай, омог дорюун залуу хүнүүд байшоо. Иимэ залуушуул түбэг бэрхэшээлнүүдтэ анхардаггүй, бүхы юумэндэ адли тэгшээр хандадаг, ходол энеэбхилжэ ябадаг гэжэ хөөрэлдэдэг байха. Теэд бодото дээрээ тиимэ бэшэ. Америкэһээ ерэһэн эдэ залуу хүнүүд хэды хүхюутэйнүүдшье һаа, манай дутагдалнуудые адаглажа хараад лэ, шүүмжэлэл хээд лэ байха юм. Юундэ иимэб! Энэ асуудал тэдэнэр ходо табяа.

«Байгал» ресторан юундэ хаалтатайб! Санитарна үдэр гэжэ хэлэхэдэмнай, американецууд яашье ойлгобогүй. Энэ үдэртэ ресторанда юу хэнэб гэжэ тэдэнэр ехэл һонирхоо. Амһарта угаана, ресторан соохиие сэбэрлэнэ, аляаһа бәтаганаа үгы хэнэ гэжэ хэлэхэдэмнай, баһал ойлгобогүй. «Баргажан» ресторан ошоходомнай баһал хаалтатай байба. «Тусхай хангалга» гэжэ аржытар бэшэгдэнхэй соносхол үүдэндэнь үлгэгдэнхэй. Тэрэниие тайлбарилжа үгэхэдэмнайшье американецууд бүри ехээр гайхаба. Хэниие хангана болоноб! Энэ асуудалда харюу олохые тэдэнэр оролдоо.

Хооһон зал руу хүсөөрөө шаяуу ороходомнай, сухалтай официантнууд хэд гээшэбтэ гэһэн дэл ташаагаа тулаанхайнууд зогсоо һэн. Мяханай ассорти асархадань, айлшадынай ойронь хүрэбэгүй. Халуун эдеэ асарыт гэжэ официантнуудые хэды дахин гуйха баатай болообди. Арай гэжэ нэгэ юумэ эдигшээн болоод тоосохо гэжэ аяар час тухай столой сааһа һуужа, официантнуудые хүлеэбэбди. Юундэ иимээр ханганаб гэжэ американецууд баһал гайхалсаа.

…Үглөөнэй 5.30 сагта автобус захиһамнай 7 саг боложо байхада ерээ. Иимэ ябадал американецуудые гайхахын ехээр гайхуулаа.

…Һүүлшын үдэшэ американецууд маанадые «Байгал» ресторанда уриба гээшэ. Олоороо ерэбэт гэжэ хараал шэрээл табижа, ресторанай ажалшад маанадые оруулха дурагүй байба. Иигэжэ бидэ американ айлшадтаяа танилнуудайнгаа үйтан квартирада ошожо, сай уугаа һэмди. Тэнэг хүнүүдэй орон гэжэ манай орон тухай Тони Нелсонэй хэлэхэдэ, ехэл аягүй шэнги байгаа…

Ленин багша буряад поэмэнүүд соо

Буряадай поэзи соо В. И. Ленин тухай поэмэнүүд өөрын онсо һуури эзэлдэг гээшэ. Эдэ зохеолнууд олон бэшэшье һаа, уг удхаараа нэгэдэн, буряадай ленинианa болоно гэжэ тооломоор ха.

А. Тороевой «Ленин багша» (1940 он) гэжэ поэмэ-үльгэр табяад онуудай тэн болотор Ленин тухай тон томо зохеол байһан гээшэ. Гадна тэрэ үеэр зохеогдоһон Х. Намсараевай «Ула ба зула», Д. Мадасоной «Тэрэ һүни», Ж. Тумуновай «Сүхэ-Баатар» гэжэ поэмэнүүд Ленин тухай аялгаар нэбтэрэнхэй. Зүгөөр жараад онуудай эхеэр 7 поэмэ мүндэлөө бэлэй: Ц. Бадмаевай «Жаргал» (1957 он), Ц-Р. Нанжиловай «Эхын зүрхэн» (1964 он), Н. Дамдиновай «Минии багша Ленин» (1968 он), Д. Жалсараевай «Баатар тухай домог» (1969 он), Ц. Галсановай «Багша тухай Байгалай домоглол» (1969 он), Ш. Нимбуевай «Ленин тухай сэдьхэлэй үгэ» (1969 он), А. Бадаевай «Ильичэй миһэрэл» (1969 он). Харин далаад ба наяад оной үедэ Ленин тухай шүлэгүүд бэшэгдээд, поэмэнүүд хомор байгаа. Энэ хадаа «тогтонги» байдалай хооһон буурсаг болоно хэ.

Эдэ поэмэнүүд юундэ иимэ олоор нэгэ үедэ бии болоо1б гэхэдэ, В. И. Ленинэй түрэһөөр 100 жэлэй ойе нэрэтэй түрэтэйгөөр угтаха гэһэн эрмэлзэлдэ поэдүүд абтаһан байгаа бшуу. Дурсагдаһан зохеолнууд жанраараа ондо ондоонууд. Гэбэшье хоер түхэл янза аман зохеолой-романтическа ба реалис янзанууд тэдэниие нэгэдүүлнэ.

Түрүүшын түхэл янзые хаража үзэебди. «Жаргал», «Баатар тухай домог», «Багша тухай Байгалай домоглол» поэмэнүүд аман зохеолой-романтическа маягтай байна.

«Жаргал» гэжэ поэмэ хэмжээгээрээ ехэ бэшэшье һаа, үйлынгөө хүгжэлтын талаар ябгэмэ зохеол болоно. Үйлын хүгжэлтые ба хүнүүдые зураглалгада арадай үльгэр онтохоной аялганууд ехэ үүргэ дүүргэнэ. Сагаан һанаатай Жаргал гэжэ үгытэй үбгэжөөл нүхэн гэр соо ажаһуудаг, ганса үнеэтэй гэжэ поэмын түрүүшын мүрнүүд соо хэлэгдэнэ. Иимэрхүү янзаар юрын онтохонууд эхилдэг бэшэ гү? Поэт геройнуудаа социальна зүришэлдөөнүүд соогуур ябуулаад, революционно отрядай ерэлгээр зохеолоо дүүргэнэ.

Үбгэжөөлэй ойлгомжоор Ленин поэмэ соо зураглагдана. Үгытэй хүнүүдтэ туһалдаг баатар Россида түрөө гэһэн һураг суу үбгэжөөлдэ дуулдана. Тэрэ баатар нютагтань ерэжэ, баянай буляжархиһан ори ганса үнеэень бусаадаг һай гэжэ үбгэжөөл сэдьхэнэ. Газаашаа ходо гаража, харгы руу шэртэн зогсодог байба. Тэрэ баатар гээшэнь ямаршуу хүн бэ гэжэ һурагшалнашье. Халзан малаан, гэрэй уняа тулама үндэр хүн гэжэ нэгэ заримашуул хэлэнэ. Бэшэ зариманиинь үй түмэн сэрэгтэй гэлсэнэ. Он жэлнүүд үнгэрнэ. Нэгэтэ улаан гвардиин сэрэгэй ерэхэдэ, баатар Ленин ерээ гэжэ үбгэжөөл һанаад, үнеэень бусаажа үгэхыень тэрэ гуйна. Ерүүл иигэжэ харюусана: «хүлисэгты, би Ленин бэшэб», харин «Ленинэй даабаряар ерээбди», бол:шевигүүдтэй холбоотой байһанайнгаа түлөө хаалгуулһан хүбүүнэйнь нүхэдбди гэжэ үбгэжөөлдэ ойлгуулна. Тиигэжэ Ленин тухай, революционер болоһон өөрынгөө хүбүүн тухай үбгэжөөл ойлгожо абаба. Үльгэр онтохоной баатар шэнгеэр үзэгдэһэн Ленинэй образ поэмын түгэсхэлдэ үбгэжөөлдэ айхабтар дүтэ, хүбүүнтэйнь сут нэгэ хэрэг хэжэ байһан, тон түрэл хүн мэтэ үзэгдэнэ.

Ажалша буряад арадта абаралта асарһан хубисхал тухай зохеол соо Жаргал үбгэн Ленин хоер гол геройнуудынь болоно. Поэмын удха соо, геройнуудай абари занда арад зоной ойлгомжын шэнжэ шанар ажабайдалтай, түүхын үйлэ хэрэгүүдтэй зохидоор «гүрэгдэнхэй» гэжэ тэмдэглэмээр.

Буряад нютагта болоһон үйлэ хэрэгүүдэй В. И.. Ленинэй ажал ябуулгатай холбоотой байһые автор харуулхадаа, намтартань ороһон буряад баримтануудыешье олоно хэбэртэй. Иимэ онол арга дурсагдаһан бусад поэмэнүүдтэ мүн лэ хабаатай. Хэм хэмжүүрыень алдангүй, этигэмэ жэшээнүүдтэ үндэһэлэн, үнэн зүбөөр зураглажа, поэт ехэ амжалта түйлаһан байна.

Д. Жалсараевай «Баатар тухай домог» хадаа «Жаргал» гэжэ поэмэтэй уг үнгяараа адлирхуу аад, нэгэ бага ондоошогоор найруулагданхай.

Ц. Галсановай «Багша тухай Байгалай домоглол» соо поэт Д. Жалсараевтал адляар «Ленин Байгал далай ерээ», «Ленин Буряад орондо ерээ» гэжэ батална. Ленин Сибириин Шушенска тосхондо ажаһуугаа, зүгөөр Сибирь хадаа нэгэ нютаг гээшэ: Байгалһаа гараһан Ангар мүрэн Енисей руу шудхан ороно; Саян ууланууд хадаа олон ерадуудай, тэрэ тоодо буряадуудай ажаһуудаг ниитэ нэгэн хада мүн болоно гэжэ поэт домоглоно.

Эдэ поэмэнүүд соо арадай аман зохеолой аялганууд түүхын баримтануудтай, мүнөөнэй ажабайдалһаа һабагшатай үйлэнүүдтэй холбоотой байна бшуу. Тиимэһээ үнэхөөрөө болоһон мэтээр үзэгдэхэ юм.

Мүнөө бодото үйлэ хэрэгүүдтэ үндэһэлһэн бүтээлнүүдые хараябди.

«Эхын зүрхэн» гэжэ поэмэ Ленинэй эжы — М. А. Ульяновада зорюулагданхай. 1887 ондо болоһон үйлэ хэрэгүүд, Александр Ульяновай түрмэдэ хаагдаһан, эжынэйнь тэрээндэ ошоһон, Володя Ульяновай һурахаяа Казань хото руу ошоһон тухай поэмэ домоглоно.

Ш. Нимбуевай «Ленин тухай сэдьхэлэй үгэ» гэжэ поэмэ—Яруунада, Буряад орондо Совет засагай үедэ Ленинэй һургаал заабаряар боложо байһан ехэ хубилалтанууд тухай уянгата монолог мүн. Эдэ поэмэнүүд соо Ленинэй образой гүйсэдөөр харуулагдаагүй һэн тула удаадахи зохеолнуудые хаража үзэебди.

«Ильичэй миһэрэл» гэжэ багахан поэмэ уг удхаараа угаа һонин. Ильичэй миһэрэл соо социальна, философско ехэ удхын байһые поэт обеоржо, иигэжэ тайлбарилна. Энэ хадаа социалис хубисхалай илалтын баяр баясхалан ба дарлагшадые үзэн ядалга болоно. Гадна гурбадахи миһэрэл — Ленинэй үзэл бодолнуудай манай ажабайдалда бэелүүлэлгэһээ үндэһэтэй поэдэй баяр баясхалангай миһэрэлшье бии байна. Сэхэ руунь хэлэбэл, Ильичэй миһэрэл тухай гансал гурбадахи хуби соо хэлэгдэнхэй. Зүгөөр хоердохи хуби соо миһэрэл тухай бодомжолходоо, миһэрэл хадаа эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэлшын хүсэ шадал гэжэ харуулна, тэрэнь «Спартагай туг дээрэ Пугачевой һэлмын үзүүртэ харагдаа һэн» гээд поэт батална. Поэт бусад бүлэгүүд Ильичэй миһэрэлээр туяарһан мүнөөнэй ажабайдал тухай публицистическэ мүрнүүд болоно.

Айхабтар һонин тэмые зураглалгада поэт ехэ арга боломжонуудые хэрэглээгүй гэжэ ажаглахаар байна. Ильичэй миһэрэл тухай сэхэ руунь үсөөн хэлэнэ. Хэрбээ Ленин тухай дурсалгануудые харабал, ямар һонин үгэнүүдые олохобибди! «Миһэрэлэйнгээ мүрнүүдые сэхэлдюулэн», «зөөлэхэн зохид миһэрэл» гэхэ мэтын образно үгэнүүд олон лэ. Жэшээнь, «Эхэ» гэжэ романайнь түлөө М. Горькиие сүүдлэхэ тухай хаанта засагай правительствын абаһан шиидхэбэри тушаа Ленин дууламсаараа, «нюураа уршылгаба, удаань толгойгоо гэдэргэнь хинсайлгаад, нюдэеэ анижа, ямар бэ даа жэгтэйгээр энеэшэбэ». Үгышье һаа, Махай үзэл дэмжэдэг, Багдановтай «хүйтөөр, наадалһан хэбэртэйгээр» үгэ буляалдана. «Имагтал үнэн сэхэ хүн иигэжэ энеэдэг юм» гэжэ итальян загаһашад хэлэһэн байдаг. Гадна М. Горький иигэжэ дурсаһан юм: «Владимир Ильич шэнгеэр эльгэнэй эгшэтэр энеэжэ шададаг хүниие оройдоошье хараагүйб... Иигэжэ энеэхын тула сэдьхэл бодолой ехэшье, тэгшэшье байдал хэрэгтэй». Энэ бүлэгые тобшолходо, Ильичэй миһэрэл соо гүн бодолтой, талаан бэлигтэй хүнэй шэнжэ гүйсэдөөр харагдана ха.

Н. Дамдиновай «Минии багша Ленин» гэжэ поэмые хараябди. В. И. Ленин тухай зохеогдоһон буряад бүтээлнүүдэй дунда энэ поэмэ тон һайниинь болоно гэжэ сэгнэлтэй.

И. В. Бабушкинай нэрэһээ хэгдэһэн хөөрөөн поэмын олонхи хубиие эзэлнэ. Ленинэй хүтэлбэрилһэн марксис кружогуудай бии болоһон үе, Петербургын фабрикануудта эмхидхэгдэһэн революционно ажал ябуулга тухай, 1902 ондо Лондон руу ошожо, Ленинтэй уулзаһан тухай, Забайкалида 1905 оной революцида хабаадажа, наһа бараһан тухай поэмэ хөөрэнэ. Эдэ бүгэдэ И. В. Бабушкинай, Н. К. Крупскаягай дурсалгануудта үндэһэлһэн, баримтата поэмэ болоно.

Ленин тухай поэмэнүүдые хаража үзөөд, хэдэн иимэ тобшололнуудые хэмээр байна.

1. Ленин тухай поэмэнүүдэй бии болоһон ушар буряад поэдүүдэй үзэл бодолой, уран һайханай бодомжын ургаһые гэршэлнэ. Ленинэй образые Буряад ороной түүхэтэй ба мүнөөнэй байдалтай холбожо поэмэнүүд соо бии байна. Мүнөөдэрэй хараагаар адаглахада, «Минии багша Ленин», «Баатар тухай домог» гэжэ поэмэнүүд соо В. И. Ленин тон үргэнөөр харуулагданхай гэжэ сэгнэмээр.

2. Арадай аман зохеолой-романтическа аялгатайгаар зохеогдоһон поэмэнүүд соо түүхын хэрэгүүд оруулагдана, тэдэнэй поэмын удхада нүлөөлһэн ушарай һайе тэмдэглэмээр.

3. Гэхэ зуура манай поэдүүд Ленинэй зохеолнуудые, тэрээн тушаа дурсалгануудые һайнаар мэдэнэгүй, түүхын баримтануудые оложо, гүнзэгы шэнжэлэлгэ хэнэгүй гэжэ поэмэнүүдынь харуулһан байна.

В. И. Ленин тухай темэ угаа орео хүдэлмэритэй, эндэ поэдэй шэнжэлэгшын ба философ бодомжологшын шэнжэ шанар дүүрэнээр харагдаха зэргэтэй. М. Горькишье «Ленинэй портрет бэшэхэнь хүшэр байна» гэжэ хэлээ һэн шуу.

Буряадаймнай поэдүүд В. И. Ленин тухай томо-томо шэнэ зохеолнуудые бүтээхэнь лабтай. Энэ ушараар Ч-Р. Намжилов «Агуу ехэ жэшээ» гэжэ шүлэг соогоо иигэжэ зүб бэшэһэн байна:

Хэды дахин тэрэ гэһээр
наран мандааб,
Хэр ехэ уһан урдааб
ишэ тиишээ?
Удаан болохо бүрэ
уряалан дуудаад,
Улам хүсэтэйл Ильичэй
агуу ехэ жэшээ.

Ц-А. ДУГАР-НИМАЕВ,
Буряадай Ниитын эрдэмэй институдай гол эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

НЮТАГАЙ ҺОНИНУУД

ҺАЙХАН ДУУНУУДАЙ ЕҺОТОЙЛ ЭЗЭН

«АЛТАН-БУЛАГ» АГАДА

Манай округ дотор хатар наадаяа харуулангаа, танилсаад ошохоео Улаан-Үдын буряадай хүдөө ажахын институдай дэргэдэ үнинэй байгуулагдаһан «Алтан Булаг» ансамбль ерээ. «Ага нютагнай ехэл һонин, хүгжэм дуун, хатар нааданда ехэл дуратай, һайн зантай хүнүүдтэй байна даа»,—гэжэ энэ ансамблиие толгойлһон Валентина Шахова хөөрэнэ.

Ансамблиин бүридэлдэ мүнөө гушаад хүбүүд, басагад, нэгэдэхиһээ эхилээд һүүлшын курс болотор оролсоно. Манайшье Ага нютагһаа гараһан 5—6 хүбүүд басагад бии. Тэдэнэй нэгэн—Хара-Шэбэр нютагһаа механическа факультедэй дүрбэдэхи курсын студент Б-Р. Ламажапов. «Нютаг зондоо иимэ наада баяр аяар холоһоо асархада, ехэл гое байна даа»,—гээд тэрэ хэлэнэ. «Алтан Булагайхид» хоер үдэрэй туршада Амидхааша, Аргали, Урда-Ага һууринууд болон Ага тосхоной зондо хонгео гоехон дуунуудаа, хатар наадаяа харуулжа, ехэтэ баясуулаа.

Ансамблиин наадашадые хүгжэм найруулагша Дамбаев Владимир Дашиевич, Буряадай АССР-эй габьяата соелой хүдэлмэришэн бэлэдхэнэ.

Т. ДАГБАЕВ.

Ажалша малша зоноороо суурхаһан Ага нютагһаамнай хүгжэм дуу, уран зохеол бэшэдэг, мүн баһа гое һайхан хоолойтой хүбүүд, басагад олоороо урган гаранхай. Эдэнэр орон нютагайнгаа зониие уран бэлигээрээ омогорхуулан баясуулдаг. Тэдэнэй зэргэдэ хүгжэм, дуу зохеогшо Бата Бальжинимаев онсо һуури эзэлнэ гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Бата Бальжинимаев Ага тосхондо түрэһэншье һаа, тэрэ бага балшар наһанһаа Сагаан-Шулуутайн үргэн тала гүбөөнүүдэй дунда үхибүүн наһаяа үнгэргэһэн юм. Бургааһан мори унаад гүйлгэдэг үедөө абынгаа скрипкэ дээрэ каададагыень бишыхан Бата гэнэхэн ухаандаа бүхөөр хадууһан гээшэ. «Дружба» агрофирмын ахалагша бухгалтераар ажалладаг эсэгэнь, Данзанимын Бальжинима, мүнөөшье сүлөөтэй сагтаа хүгжэмэй инструмент гартаа абажа, буряад хүгжэмэй аялга гүйсэдхэн, сэдьхэл бодолоо һамааруулдаг юм. Гадна уран бэлигтэнэй районно, окружной харалгануудта нэгэнтэ бэшэ хабаадалсаһан байна. Тиимэһээл Бата эсэгынгээ бэлиг халан абажа, тэрээнээ хүгжөөжэ шадаһан гээшэл ха. Бүри багадаа тэрэ гармошко болон мандолина дээрэ дуунуудай аялгануудые гүйсэдхэдэг бэлэй. Һургуулида һуража ябахадаа, уран бэлигтэнэй харалганда, хатар наадanай үдэшэнүүдтэ хабаадалсажа, баян дээрэ наадан, үетэн нүхэдөө сэнгүүлдэг һэн гэхэ. Наймадахи класс дүүргээд байхадань, эсэгэнь хүбүүнэйнгээ саашанхи харгы зам тухай холуур хаймадан хаража, П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Улаан-Үдын хүгжэмэй училищида оруулһан байна. Иигэжэ Бата Бальжинимаев хүгжэм дуунай гуламта руу анха түрүүшынгээ алхам хээ бэлэй.

Хүгжэмэй училищиин дэргэдэ баянай болон бусад ондоо тусхай хэшээлнүүдые шудалһаар байтарнь, һара жэлнүүд үлхэлдэн үнгэрөө һэн. Училищиеэ урагшатай һайнаар дүүргэһэнэй һүүлээр Бата сагаан мүнгэн оройтой Саян уулын хормойдо оршодог Ахын районой Орлик һууринай хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулида баянай классай багшаар ажаллажа эхилээ һэн. Эндэ хүдэлжэ байха зуураа, наһанайнгаа нүхэрые оложо, хуби заяагаа холбон, айл бүлэ болоһон юм.

1973 онһоо 1977 он болотор Агын хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулиин багшаар хүдэлөө. Һүүлээрнь Агын багшанарай училищиин хүгжэмэй багшаар урагшатай һайнаар ажаллажа ябана. Багшанарай училищида ажаллажа байхадаа, Бата Бальжинимаев буряад арадай хүгжэмэй инструментнүүд дээрэ наадаха зохеолнуудые найруулжа эхилһэн юм. Залуу хүгжэмшэн арбаад жэлэй турша соо Агын арадай филармониин хүтэлбэрилэгшөөр хүдэлхэ зуураа, оркестртэйгээ аяар холын Румыни гүрэнөөр, Узбекистанаар, молор һайхан Монгол ороноор, Алайр, Боохоноор, оро үдхэдэг шэмэрүүн хүйтэн хойто зүгэй газар нютагуудаар ябаһан байха. Округ доторнай үнгэргэгдэдэг уран һайханай харалгануудай үедэ «хүгжэмынь Бата Бальжинимаевай» гэһэн үгэнүүдэй соностохонь заншалта болонхой. Залуу хүгжэмшэн округ дотороо соносхогдоһон элдэб конкурснуудта эдэбхитэйгээр хабаададаг юм. Агын Буряадай автономито округой 50 жэлэй ойдо зорюулагдаһан дуунуудай конкурсдо Буряадай республикын мэдээжэ композиторнууд хабаадаа бэлэй. Округойнгоо уран бэлигтэй поэдүүдэй нэгэн болохо Батажаргал Гармажаповай үгэ дээрэ бэшэгдэһэн «Агамнай» гэжэ дууниинь олоной анхарал татан, үндэр сэгнэлтэдэ хүртэжэ, гурбадахи һуурида гараһан байна. Энэ хадаа хүгжэмшэн Бата Бальжинимаевай бэлиг шадабариин үргэн дэлисые үшөө дахин баталан гэршэлнэ.

Гадна манай нютагай ахамад поэдүүд, уран зохеолшод Арсалан Жамбалон, Цыдып Жамбалов, Норпол Очиров гэгшэдэй үгэнүүд дээрэ «Ага тосхон», «Будалан тухай дуун», «Хүдөөгэй үдэшэ» гэхэ мэтэ, хамта дээрээ һайхан аялгатай 20 гаран дуунуудые тэрэ зохеогоо юм. Түрэл нютагаа түүрээн магтаһан хүгжэм, дуу зохеодог Бата Бальжинимаевич Бальжинимаевай гуурһан дороһоо сэдьхэл хүдэлгэмэ зохеолнуудай үшөөл олоор гараха байһандань этигэнэбди.

Б. ДАБАЕВ.

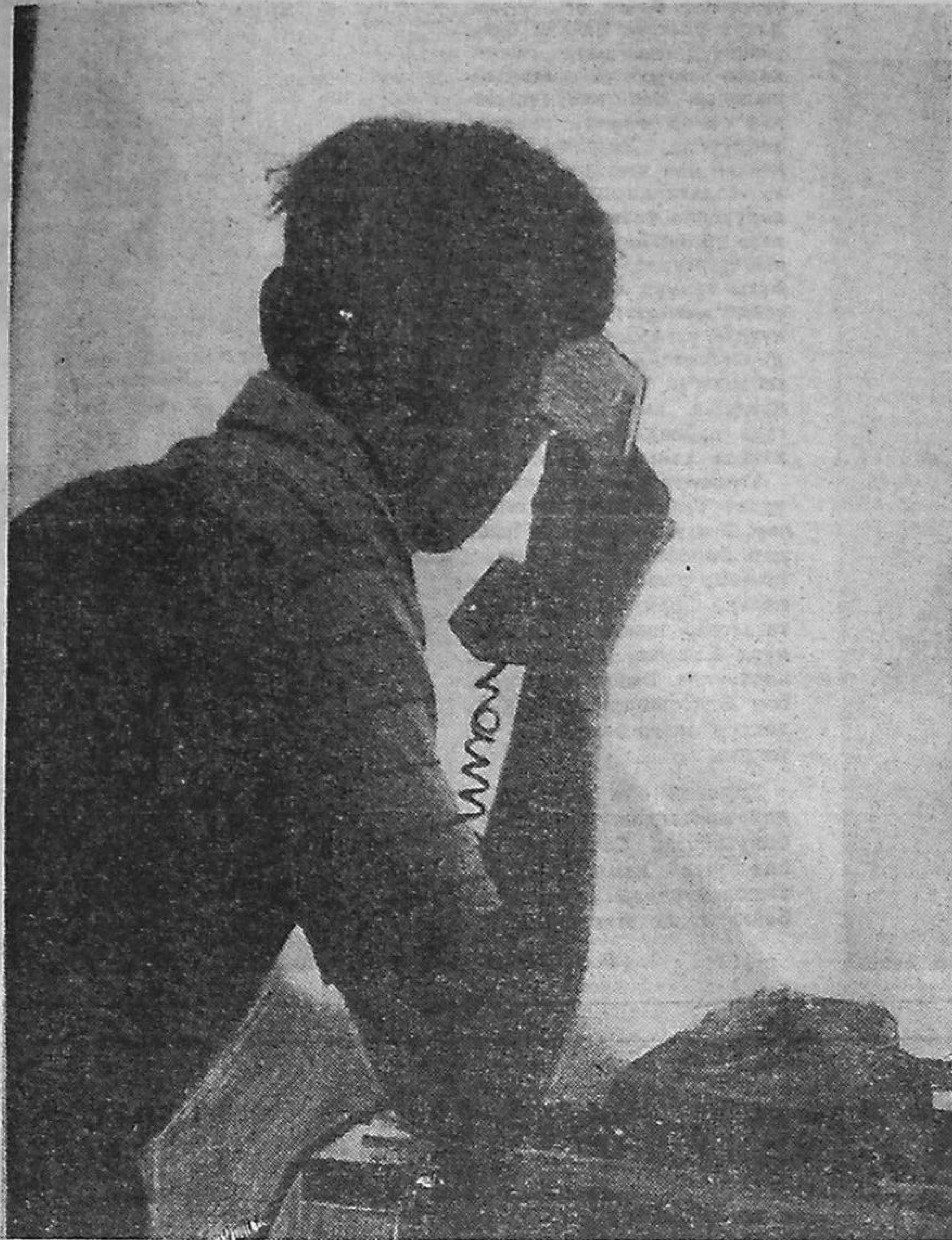
Найдалай телефон шагнана (2-35-74)

Бэе бэеэ хүндэлдэг байбал...

ДУРАН тухай нэгэ хэды үгеэр тогтообди... Найдалай телефондо түрүүшынхеэ дежурлажа, ямар асуудалнуудай табигдаха байһаниие мэдээгүйб. Инаг дуран тушаа темэ хүнүүдэй анхарал хандуулдаг, һанаа зобоодог гэжэ мүнөөл ойлгооб. Хонходоһон хоердохи хүн бүхэн энэ темэдэ тогтохо дуратай байшоо. Гол түлэб эхэнэрнүүд хонходожо, гэр бүлын асуудалнууд тушаа тогтоһон байна. Байдал тухайгаа нюунгүйгөөр хөөрэжэ, саашадаа ямар хэмжээнүүдые абаха байһан тухайгаа зэриманиинь асууна.

Анха түрүүн уулзахадаа, залуу хүнүүд бэе бэедээ урин зохидоор хандадаг, ехэ анхаралтай байдаг гээшэ. Теэд гэрлэһэнэйнгээ удаа нэгэ хэды сагай үнгэрхэдэ, тэдэнэр юундэшьеб тад ондоонууд болошодог. Бүхы бүлэнүүд тухай хэлэнэ бэшэб. Гэбэшье олохон бүлэнүүд лэ иимэрхүү байдалтай байхаяа һанадаг. Бэе бэеэ ойлгоногүйбди, алдуу хэһэн байгаабди, эндүүрээбди гэжэ хэлсээд лэ һалаха һандархa ябуулга гаргажа эхилшэдэг.

Танилсалга — бэе бэедээ дурлалга— дадалга — хүлеэлгэ—эбээ таһаралга, дураа гуталга —һандаралга. һалаха һандархынгаа урда тээ үбгэ һамган хоер харилсаамнай һайжаржа магадгүй гэжэ нэгэ хэды сагта тэсэбэритэйгээр хүлеэхэ гэжэ оролдодог. һаяхан гэрлэһэншье һаа, жэжэ божо юумэнһээ эбээ таһаржа, бэе бэедээ дурагүй боложо эхилдэг залуу бүлэнүүд баһал дайралдадаг. Үхибүүгээ гансаараа хүмүүжүүлжэ байһан эхэнэр һанаандань таараһан хүнтэй уулзахадаа, зарим дутуу дунданuудыень ойлгонгүй үнгэршэхэеэ һанадаг. Тиигээд һамганиинь болоод байхадаа, энэ алдуугаа ойлгожо, юундэ хадамда гараабиб гэжэ өөрыгөө зэмэлдэг. Бэе бэеэ хүндэлдэг бүлэнүүдтэ үхибүүдшье һайнаар хүмүүжэнэ ха юм. Эндэһээ бодоод үзэхэдэ, хүндэлэлгэ гээшэ шухала һуури эзэлхэ байна. Харин дадалга гээшэмнай ямар ойлгособ? Дурагүйшье һаа, дадахадаа, ямаршьегүй һайн ажаһуухат гэжэ зарим хүнүүд хэлэдэг aаб даа. Энэ хэр зүб гээшэб? Ганса дадалгаар гэр бүлэ түхеэржэ болохогүй. Бэе бэедээ дуратай, налгай хоер лэ һайнаар ажаһууха бшуу. Ганса дадалгаһаа туһа болохогүй гэжэ ойлгохо хэрэгтэй. Теэд бэе бэедээ дуратайшье һаа, тэсэбэритэй байжа шададаггүй бүлэ саашадаа хүшэр байдалда орожо магадгүй.

Ямар бэ нэгэ асуудалай гараа һаа, психологто, психотерапевтдэ хандаха хэрэгтэй. Бэе бэеэ ойлгожо шадахаяа болиһон хүнүүд юушьеб хүлеэжэ байнгүйгөөр тэрэ дары иимэ мэргэжэлтэдтэ хандаа һаа, дахяад хуушан харилсаандаа орожо, эбтэй боложо магадгүй.

Бэе бэеэ урданайхидал адли хүндэлдэг байхын тула юун хэрэгтэйб? Эгээн түрүүн ямар юумэ хүсэдэг байһанаа элирүүлхэ шухала. Ганса өөрынгөө бэшэ, мүн нүхэрэйнгөө хүсэл мэдэхэ хэрэгтэй. Нүхэрни намда дуратай зандаа гэжэ мэдэрээ һаа, өөрөө баһал иимээр тэрээндээ хандагты. Бага сагын асуудалнуудай гарахада, нэрэ һурагүй үгэ буляалдажа, хэрэлдэжэ болохогүй. Энэтнай ябан ябан зэншажа магадгүй. Бэе бэеэ хүлеэхэ, тэсэбэритэй байха гээшэ шухала ха юм. Бэе бэедээ һайшаагдадаг байха гэжэ ходол оролдожо байгаа һаа, һайн лэ һэн.

Ю. АЛЕКСЕЕНКО,
психолог.

Дулаахан мүрнүүд

Далан наһанай жаргал һайхан даа

Гүнэй нютагайм 70 гаран баатарнууд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсаа бэлэй. Тэдэнэй 37 хүбүүд дайнай газарһаа бусаагүй. Нютагаймнай соелой байшан соо «Эхэ оронойнгоо түлөө» гэһэн гаршагтай ханада тэдэнэй нэрэнүүд мүнхэлөөтэй. Жэл бүри майн 9-дэ нютагайхид ба һургуулиин пионернүүд дайнһаа бусаагүй нүхэдэй дурасхаалда 5 минутын туршада шэмээгүй байжа, «Эдэ нүхэднай бидэнтэй сугтаа» гэһэн тангаригаа үгэдэг заншалтай.

Гадна дайн сэрэгһээ бусажа ерэһэн орден, медальтанай дунда гансал эхэнэр—Дулма абгай ута наһа наһалжа байдаг юм.

Дулма Дугарова дайнай хатуу жэлнүүдтэ гүрэнэйнгөө зүүн хилэ дайсанһаа хамгаалхаяа, арадаа сүүмхэтэй, үргэн түриитэй сабхитай санитар басаган мордоо бэлэй. 1945 оной япон булимтарагшадтай дайнда хабаадалсажа, Хинганай дэргэдэ түхеэрэгдэһэн дайсанай хатуу бэхижүүлгэнүүдые бута сохилсожо, Жэхэ город сүлөөлэлсэһэн юм. 1945 оной сентябриин 3-да Манжуурай газар уһые японтонһоо сүлөөлһэн Илалтын үдэр гэжэ тэмдэглэгдээ һэн.

Дугарова Дулма абгайн намтарһаа нэгэ хэдые дурдабал, иимэ байна. 1946 ондо «ОГПУ» колхозой комсомол-залуушуулай эдэбхеэр хүн зоной ариг сэбэрые сахилга, мүн үбшэнтэниие аргалха түрүүшын туһаламжануудые хэхэ медпункт Гүнэйдэ байгуулагдажа, тэндэ Дулма санитаркаар хүдэлжэ эхилһэн. Тэрэ гэһэн сагһаа эхилээд, үбшэнтэниие аргалха фельдшерскэ пункт, һаяшаг участково больница нээгдэһэн. Мүнөө үеын сагаан халаадтан Дулма абгайн эхи табижа оролдоһон хэрэгые үргэлжэлүүлэн, нютаг зонойнгоо энхэ элүүрэй хойноһоо оролдоно.

Дулма Дугаровагай хайрата нүхэр Гурожаб Доржиевич Доржиев мүн баһа баруун фронтдо дайсанаа даралсаад, взводой командир, дайшалхы Улаан Тугай ба Улаан Одоной орденуудай нютагаа бусажа, багшалжа эхилһэн.

Он жэлнүүдэй үнгэрхэ бүри Гурожаб багшын дайнда ябажа шархатаһан бэень муудажа, 1967 ондо наһа бараа агша һэн.

Дулма абгай 5 үхибүүдые үндылгэжэ, һургуули һудар хүүлээ. Одхон басаган Цыренжабынь абынгаа харгыгаар багша болоо.

Дулма абгай эндэ һая 70 наһаяа гүйсэбэ. Тэрээндэ элүүр ябахыень, ута наһа наһалхыень үреэе.

Р. ЖУНДУЕВ,
дайнай ветеран.

Гүнэй һуурин.

Маанадые ямараар ханганаб?

Бүхы юумэ эхинһээнь хөөрэебди.

Нижнеангарскын аэропортдо хүн зоной олон гээшэнь! Гурбан сүүдхын туршада нэрэ һурагүй бороо орожо, самоледнууд ниидэбэгүй. Буфедтэ минтай загаһан болон үһэ нооһонһоо хүсэд һайнаар һалгагдаагүй тахяаһаа ондоо юумэн харагданагүй. Арай гэжэ сүлөө креслэ оложо, тэрээн дээрэ нам һуужа, бүхэ гэгшээр унташабаб. Теэд нэгэ хэды сагай үнгэрхэдэ, хэншьеб толгойемни хажуу тээшэнь түлхижэ, нюдөө нээжэ харахадамни, бортпроводница зогсожо байба. Бүхөөр унтажа байһан хүниие иимэ бүдүүлигээр һэрюулһэн тэрээндэ дураа гутаад абабаб. Ханын динамик хүнүүдэй амархын аргагүй шанга гэгшээр абяа гаража һаланагүй...

Лимонадтэй аягануудые бариһан бортпроводницын дүтэлхэдэ, хоер аяга намда орхиит гэжэ гуйбаб. Теэд салоной эзэн Аделаида Артемьевна Афанасьева хоер аяга нэгэ хүндэ үгэдэггүйбди гэжэ томоотойгоор хэлэжэрхео. һэрюун унда ууха хүн үсөөн байба. Юуб гэхэдэ, олонхи хүнүүд һая нааша һэрихээр бэшэ бүхэ нойроор унтажа байгаа...

Тэдээндэ үгтэхэ ёһотой ундан болон эдеэн хайшаа ороноб гэһэн асуудалда Аделаида Артемьевна харюусажа шадабагүй.

Улаан-Үдын авиапредприятиин хүтэлбэрилэгшэд энэ асуудалда харюусаха бэзэ гэжэ найданабди. Самолет соо хангаһанайнь түлөө мүнгэ түлэнэ ха юм бибди. Теэд иимэ «хангалга» хэндэшье һайшаагдахагүй. Бортпроводницануудай ажалдаа иимээр хандахада, ехэл аягүй байна.

С. РОМАНОВ.

Северобайкальск.

Бидэ бомжнууд болоно гээшэ гүбди?

Урагшагүйдэхэ ябадалнууд олошоржо, редакцидатнай бэшэг бэшэхэ гэжэ бодооб.

Нэгэдэхеэр, үбгэмни усалда орожо, мүнөө больницада хэбтэнэ.

Хоердохинь... Бидэ өөһэдын гэргүйбди. Ингэжэ нэгэ муухан сарай гэхэ гү, али флигель даажа абанхайбди. Эндэ үбэлдөө газаа байһандал адли хүйтэн байдаг. Иимэ гэрэй түлөө һарадаа 30 түхэриг түлэхэһөө гадна, зайн гал хэрэглэһэнэй түлөө 10—15 түхэриг түлэдэгбди.

Үбгэнэймни усалда ороходо, минии түрэлхид болон нүхэрэймни аха ерээ һэн. Олоороо байдаг болобот гэжэ дураа гутаһан эзэн эхэнэр хубсаһа хунарыемнай газаашань шэдэжэ, зайн гал болюулжархео. Түрэлхиднай тэрэ дары ошоо һааб даа. Харин би багахан үхибүүдтэеэ халуун эдеэ шанажа эдихэ аргагүй, эндэ байха баатай болоноб. Эгээн бага басагамни эрэмдэг бэетэй юм. Халуун эдеэ хэзээ шанахабши гэжэ тэрэмни ходо гуйжа һаладаггүй. Би хэдыдэхи үдэрөө город ошожо, бэлэн эдеэ үхибүүдтээ асарнаб. «Туяана» гэжэ оедолой нэгэдэлдэ хүдэлдэгби. Тэндэһээ гэр абахаб гэжэ хэзээдэшье найдахаар бэшэ. Харин нүхэрни мелькомбинадта хүдэлдэг юм. Тэндэһээшье бидэ гэр абажа шадахагүй байнабди.

Энэ сарайда орходоо дээрэ гэр хүлһэлжэ абахадамнай газетэ туһалжа болохо гэжэ найдаад, бэшэг бэшэбэб.

Надежда ЦЫБИКДОРЖИЕВА.

Сурхарбаан-90

Арадай һайндэр

(Түгэсхэл. Эхининь 2-дохи нюурта).

һа үмдэһэн эхэнэрнүүд сагаан эдеэтэй аягануудые баринхай ябана. Бөөнүүд эди шэдиеэ харуулна. Тобшоор хэлэбэл, һайндэртэ хабаадаһан хүнүүд ехэл үрмашан баярлаһан байха юм. Талмай дээрэ боложо байһан бүхы үйлэнүүд харагшадай гол анхарал хандуулжа, ехэтэ һайшаагдаа. Илангаяа түгэсхэлэй еохор олоной анхарал хандуулаа. Урданай һайн һайхан еһо заншалнууд зүрхэ сэдьхэлдэмнай бүхөөр хадуугдан үлэг лэ гэжэ хэлэхэ эбайнабди. Сурхарбаанай түгэсхэлдэ талмай дээрэ бүхы хүнүүд гаража, еохор наада эмхидхээ. Прожекторнүүдэй унтараашье һаа, Дээдэ-Онгостойдо зугаа наадан таһараагүй. Тэрээндэ артистнуудшье, харагшадшье бүгэдэ хабаадажа, үнэн зүрхэнһөө сэнгэһэн байна.

Үглөөдэрынь (амаралтын үдэр) сурхарбаан үргэлжэлөө. Энэ үдэр спортын һайндэр болоһон байна. Һурша номоор харбалгаар, национальна барилдаагаар, канат таталгаар шангa мүрысөөнүүд боложо, олониие һонирхуулаа. Эмниг мори номгон болгожорхиһон хүбүүн халуун альга ташалгаар угтагдаа.

Урданай еһо заншалнуудай мартагдаагүй байһанда баяртайбди. Саашадаа үгһөө үгтэ дамжуулагдажа, заншалнууднай һэргээгдэхэ байха гэжэ этигэнэбди.

Р. ИНИНА.

БЭЕЫН ТАМИР ЮУНДЭ ДОРОЙТОНОБ?

ШЭНЭДХЭН хубилгалгын үе саг манай ажабайдалай олишье талада нүлөө үгэнэ. Теэд энэмнай тиимэшье бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ һургуулиин реформын хэдэн жэл хүсэндөө орожо ядажа байһаниинь гэршэлнэ ха юм.

Һургуули дүүргэһэн хүбүүд, басагад ухаан бодолойнгоошье, бэе махабадайнгаашье талаһаа адли тэгшэ бэлэдхэлтэй. Эхэ орондоо ашатай туһатай зон боложо гараха еһотой гэжэ хэды оло дахин хөөрэлдэдэг гээшэбибди. Теэд үнэн дээрээ эрдэм мэдэсэшьегүй, ажалай дүршэлдэшье һураагүй, хүмүүжэл муутай залуушуул газар газарта үндыһөөр зандаа ха юм.

үүлэй үедэ үхибүүдэй бэеын элүүр, тэдэнэй тамир тэнхээгэй гэхэ юм гү, али хүсэ шадалай урда жэлнүүдэйхиһээ улам бүри доошоо орожо байһые мэргэжэлтэд сэдьхэлээ зобонгеор тэмдэглэнэ.

Энээнэй нэгэ шалтагаан гэхэдэ, физкультурын хүмүүжүүлгын доошоо орожо ябаһые, энээндэ анхаралаа тон багаар хандуулдаг, тоомжогүй ябадал гаргадагаймнай үрэ дүн гээшэ гээ һаа, алдуу болохогүй байха. Бүхы шалтагаануудыень тоолохо болоо һаа, нилээн олон юумэ дурдахаар ааб даа. Харин би богонишогоор өөрынгөө зарим тэды һанамжануудые «Толон» газетынгаа хуудаһанда олониитэдэ хэлэжэ туршаа һаа гэжэ һананаб.

Түбхын түрүүн гэр бүлэһөө эхилхэ хэрэгтэй байна. Юундэб гэхэдэ, үхибүүдэй тон түрүүшын хүмүүжүүлгэ гэртэхиһээл эхилнэ ха юм. Үхибүүдэй бүри багахан, стол доогуур гүйжэ ябахаһаань эхилээд, хэды олон түрэлхид үхибүүдээ «бү гүй, бү һурэ, бү шууя» гэхэ мэтээр зандардаг захирдаг гээшэб. Энэнь буруу гэхэ байнаб. Хүнэй бэе, илангаяа үхибүүдэй, хүдэлжэл байхадаа һайнаар хүгжэдэг, хүдэр болодог гэжэ үнинэй эли ха юм.

Тэрэнэй хажуугаар үхибүүдээ үлүү ехээр дулаалха, бөөмэйлхэ, хэдэн дабхар хубсаһа үмдэхүүлхэ ушар али олон ха юм. Тэрэнэйнгээ орондо яажашье һаань, бэеынь хатуужуулха, халуун хүйтэндэ тэсэмгэй болгохо гэжэ оролдохо байгаал даа.

Таба наһан хүрэтэрөө үхибүүд ямар хүгжэлтэ абанаб, тэрэл шэгээрээ саашаа ябадаг гэжэ хүнэй бэе шэнжэлдэг эрдэмтэд хэлэдэг байна. Үг дамжаха гэжэ байгаашье һаа, эхэнхинь бэеэрээ хэжэ олоһон юумэн шиидхэхы удхатай байна ха.

Хожомынь һургуулиин наһанай болоод байхадань, баһал һанаагаа зобожо, физкультурын хэшээлнүүдһээ сүлөөлхэ, хара ажалда ябуулхагүй гэжэ оролдодог түрэлхид үшөөл олон дайралдадаг. Долоон хоногто 2 дахин болодог физкультурын хэшээлһээ гадуур спортивна секцинүүдтэ ябуулха, мүрысөөнүүдтэ хабаадуулжа, али болохоор үхибүүдэй бэе махабад хүгжөөхэ, тэдэнэй зориг хатуужуулха гэжэ бидэ, физкультурада хабаатай багшанар, хэды шэнээн оролдодог гээшэбибди. Тиигэн гэһээшни, «манай хүбүү, басага бү гүйлгэгты, бү баалагты, бэе муутай» гэжэ байжа, хүдэлжэ байһан хүмүүжүүлэгшэдтэшье һаалта, үхибүүдэйнгээ саашанхи ябадалдашье һаалта хэдэг зон алил байдаг. Үнэндөө зарим аргашадшье физкультурын хэрэгтэй шухалые ойлгоногүй ха гэжэ һанахаар байдаг.

Мүнөө үедэ манай округой физкультурын багшаар, тренернүүдэй олонхинь дээдэ эрдэмтэй, булта шахуу спортын хэдэн янзануудые эрхилжэ, разрядтайшье, нэрэтэй солотойшье болоһон багшанар байха. Түрэлхид тэдээндэ найдаха, туһалха еһотой гэжэ һанагдана.

Саашань хэлэхэдэ, үхибүүдтээ жэшээ харуулжа, үглөө сүүхэндэ физзарядка хэлсэдэг, гүйхэ, харайха болоод лэ, элдэб янзын һореонуудые хэжэ байдаг, мэдэхэ, шадаха юумэеэ үхибүүдтээ заажа, ойлгуулжа байдаг аба эжынэр хэр олон хаб? Тухайлхада, ехэнхи зон сүлөөгүйгөө урдаа баридаг шэнги. Юрэдөө, түрэлхидэй нүлөө айхабтар бага гэжэ һанахаар байдаг.

Мүнөө һурагшадта элдэб янзын упражненинүүдые үдэр бүри хэжэ байхыень гэрэй даабари үгтэдэг гээшэ. Түрэлхид тэрэниие һануулжа, шалгажа байха еһотой.

Тэрэнэй хажуугаар түрэлхидтэ хэлэхэ үшөө нэгэ шухала юумэн байна. Мүнөө зон зөөриин талаар ядамаргүй байдаг, үхибүүдэйнгээ хэлэһэн лэ юумэ тэдээндэ абажа үгэдэг. Жэшээнь, транзистор, магнитофон, мотоцикл г. м. Үхибүүдэй өөһэдын ажал хэжэ олоһон мүнгэн лэ, дуратай юумэеэ абахыень хорихогүйбди гэхэ зоншье олдохо. Харин бидэ, багшанар, зунигэжэ хэлэхэ байнабди. Зунгаа наадаһай юумэнүүдые абанхаараа, спортивна хэрэгсэлнүүдые абаа һаа һураггүй туһатай. Жэшээнь, айл бүхэндэ үхибүүдэйшье, наһатайшье болоһон ябаһан зоной эрхилжэ байха элдэб янзын бүмбэгэнүүд, скакалка, гантель, эспандер, сана, коньки, гэхэ мэтэ бэеын тамирай инвентарьнууд байхал еһотой.

Мотоцикл абажа байхынгаа орондо велосипед абаха хэрэгтэй. Тэрээгээрээ гансашье наадаха бэшэ, мүн ажалаа бүтээлсэхэ, холо ойрын ябадалда хэрэглэхэшье ха юм.

ҺУРАГШАДАЙ физкультурын хүмүүжүүлгын муудажа байһанай хоердохи ехэ шалтагаан гэхэдэ, манай гүрэнэй һуралсалай системын дутуу дундаһаа болоно гэжэ олонхи багшанар гэршэлнэ. Һуралсалай программа һонигүй, һургуулинуудай материальна бааза тулюур. Нютаг нютагта һуралсалай баазын ондо ондоо байн гэһээнь, бүгэдэндэ нэгэн янзаар хүдэлхэ эрилтэнүүд табигдадаг байһаар. Жэшээнь, манай һургуули абаад үзэхэ болоо һаа, һургуулимнай хуушараа, спортзаалнай уйтан, спортинвентарь үсөөн. Юумэ суглуулжа абаашье һаа, тэдэнэ байлгаха, хадагалха газар үгы. Хэрэгтэй болодог гимнастикын түхеэрэлгэнүүдые оложо, заал соогоо табиба гэлэйбди. *Теэд хаанань хэшээлнүүдээ хэхэбибди?* 7х15 метр хэмжээтэй заал соо һурагшадай эрьелдэхэшье зай үлэхэгүй болоно ха юм. Хубсаһаашье һэлгэхэ таһаггүйбди. Проектээр хараалагдаһан таһагууд соонь һургуулиин баригдаһан саһаа хойшо хооһон бэшэ байдаг. Багадуулжа баригдаһан һургуули тиимэ байнгүй аргагүй.

Зэй тиигээд, нэгэ аргыень оложо, хадагалха газар олоно бээзбди гээд, хэрэгтэй юумэ бэдэрхэдэшни, һанаһан соошни хэрэгтэй юумэн олдохогүй. Дүтэ шадарай магазин, базануудаар тэдэ үгы байхаһаа гадна, хото городооршье үгы байдаг.

Комплексно программа дүүргэхын түлөө хэрэгсэлнүүд дутажал байгаа ааб даа. Хэдэн зуугаад үхибүүдэй үдэрһөө үдэртэ үйлэдэжэ байхада, юумэн яагаад тэсэхэб даа. Гамнаашье һаамнай, эбдэржэ дууһадаг ха юм.

Имэрхүү байдал гансашье манай эндэ бэшэ, газар газарта адлирхуу ха юм даа. Хаа-яа талаар ябахадаа, ехэнхидээ амаралтынгаал үедэ ааб даа, хэрэгтэй юумэнтэй дайралдахаш. Зөөритэй ябаа һаа, өөрынгөө хармаанһаа мүнгэ гаргажа, абажал орхео бээзш даа. Юундэб гэхэдэ, гүрэнэй банкаар дамжуулжа оруулһан мүнгэнэйнгөө ошотор хүлеэгээд, тэрэ абаха гэжэ һанаһан юумэеэ асарха гэжэ ошоходошни, юуншье үгы, үни дууһаһан байха. Һургуулинуудта чековэ книжкэ үгэдэг гурим тогтоохо хэрэгтэй. Тиибэл өөһэдын унаатай ябаад, дуратай газарһаа хэрэгтэй юумэнүүдээ абажа асарха аргатай болохо һэмди.

Унаа гэхэдэ, нимэ юумэн һанаанда ороно. Һургуулинууд өөрын мэдэлэй автомашинатай, автобустой байгаа һаань, ехэ һайн байгаа. Баазова ажахынууд хамһалсадаг лэ ааб даа, теэд хэрэгтэй болохо бүхэндөө эрижэ, гуйраншалжа ябаха гээшэмнай ямар аягүй, муухай даа. Ябадал гаража байха, унаа бэдэржэ, хайран сагаа һалгаха, *хэрэгээшье бүтээнгүй үлэхэ саг али олон болодог гээшэб.*

ҺУРАЛСАЛАЙ программа тухай. Гүрэнэй табиһан программа ондоо болгохо эрхэгүй һэн тула, дүүргэхэл гэжэ оролдодог бээзбди. Зүгөөр, автономито округто байһан зон хадаа өөһэдынгөө онсо илгаатай программа табихэ байгаабди гэжэ һанахаар. Һур харбаанай, буряад барилдаанай дүрэнүүдые хэшээлэй программада оруулхада яахаб?

9-дэхи классһаа эхилээд һурагшад, тэдэнэй түрэлхид физкультурын хэшээлдэ хэхэ спортын янзануудые өөһэдөө шэлэхэ эрхэтэй, аргатай байгаа һаань ямар байха гээшэб? 8-дахи класс дүүргэтэрээ һурагша бүхэн спортын ямарнууд янзые саашадаа эрхилээ һаамни намда туһатай, таарамжатай гээшэб гэжэ элирүүлхэ аргатай. Багшанар, түрэлхид энээндэнь хамһалсаха ушартай болоно. Тиихэдээ заабол бултанай хэхэ упражненүүдые оруулха. Спортын түхэл янзаар бэшэ, харин 1920—30-аад онуудта ямар һэн бэ, тиимэшүүгээр хэхэ, мүнөөнэйхеэр хэлэбэл, ОФП түхэлтэйгөөр.

Һуралсалай нормонуудые ондоо болгохо. Мүнөө зарим юумэнүүдээр нормонууд даншье һаа бэлэн, нүгөө зариманиинь бэрхэшээлтэй байдаг.

Хоер жэлэй нэгэ дахин һурагшад физкультураар шалгалта (экзамен) үгэжэ байха гурим тогтоогоо һаа, бүришье һайн байгаа. Тиихэдээ шалгалтын хүдэлмэриин олон янзаһаа һурагшадай заал һаа хэхэ ба шэлэхэ упражненинүүд байха еһотой.

Бүхы программа таарулдуулжа бэлэн болгоод (энэмнай бэлэн юумэн бэшэ ааб даа), һуралсалай талаар гүрэнэй комитедтэ дурадхал оруулха һаамнай, баталжа үгэхэ бэшэ гү? Энэ шухала хэрэг жэл хагад — хоер жэл соо бүтэжэшье болохо һэн.

Будажап ЦЫБЕГМИТОВ,
физическэ хүмүүжүүлгын багша.
Сагаан-Уула һуурин.